

Forside

Eksamensinformation

HDAK04361E - Speciale - Kontrakt:147100 (Andrea Koefoed Friedrichsen)

Besvarelsen afleveres af

Andrea Koefoed Friedrichsen
glt316@alumni.ku.dk

Eksamensadministratorer

NorS Studieadministration
nors-studieadm@hum.ku.dk

Bedømmere

Anders Juhl Rasmussen
Eksaminator
ajr@hum.ku.dk
☎ +4535335416

Louise Mønster
Censor
louise@ikl.aau.dk

Besvarelsesinformationer

Titel: Opdagende skrivning og forandrende læsning

Titel, engelsk: Exploratory Writing and Transformative Reading

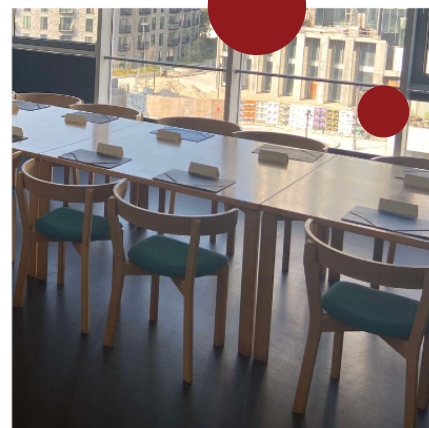
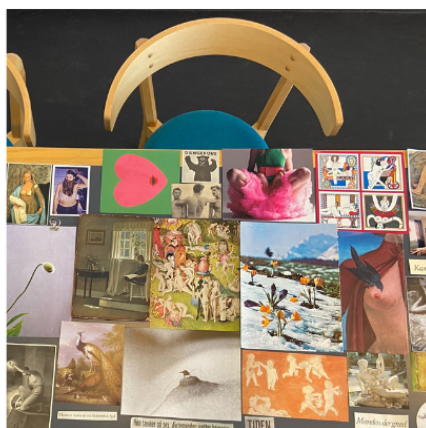
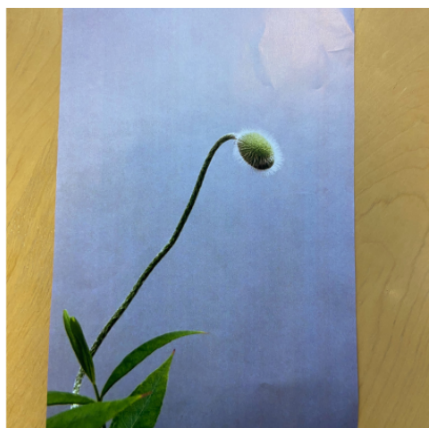
Antal tegn: 142952

Antal normalsider: 59,6

Tro og love-erklæring: Ja

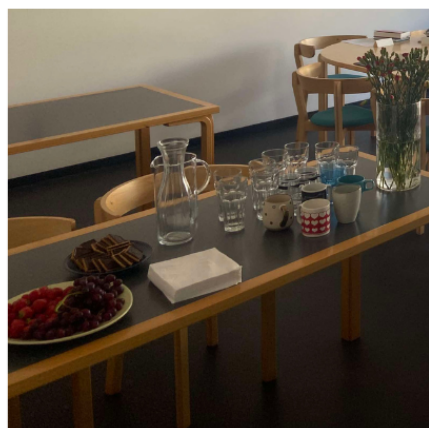
Indeholder besvarelsen fortroligt materiale: Nej

Må besvarelsen gøres til genstand for udlån: Ja

Opdagende skrivning og forandrende læsning

En litterær undersøgelse af faciliteret kreativ
skrivning for mennesker i fertilitetsbehandling.

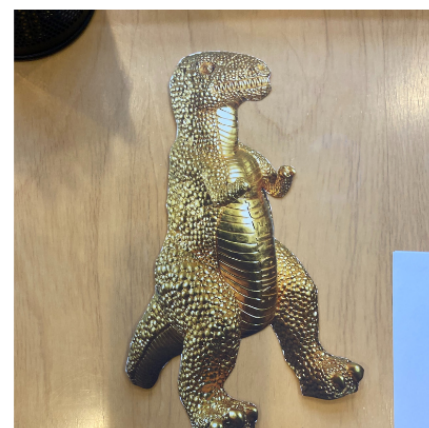
Kandidatspeciale

Andrea Koefoed
Friedrichsen

03. april 2025

Vejleder:
Anders Juhl
Rasmussen

Universitet: Københavns Universitet

Institut: Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab

Uddannelse: Dansk

Forfatter: Andrea Koefoed Friedrichsen

KU-ID: glt316

Speciale-ID: 147100

Titel:

Opdagende skrivning og forandrende læsning

En litterær undersøgelse af faciliteret kreativ skrivning for mennesker i fertilitetsbehandling.

Engelsk titel:

Exploratory Writing and Transformative Reading

A Literary Study in Facilitated Creative Writing for People in Fertility Treatment.

Vejleder: Anders Juhl Rasmussen

Afleveret den: 03. april 2025

Antal tegn: 142.952 (eksklusiv forside, kolofon, abstract, indholdsfortegnelse og bibliografi)

Antal normalsider: 59,6

Forside:

Fotos er taget af undertegnede – fra skriveøvelsen "Skrive til billede" og fra mødelokalet, hvor skriveværkstedet foregik.

Abstract

This thesis investigates the experiences of participants of “Skriveforløb for mennesker i fertilitetsbehandling” (2024) with facilitated creative writing as a literary practice and its potential therapeutic effects. The workshop counted 12 participants who were or had been undergoing fertility treatment. I conducted an ethnographic fieldwork and through this propose a qualitative evaluation of the participants’ experiences and benefits from the workshop. My analysis draws upon the fields of post-critical literary theory and literature and health, including narrative medicine.

The participants acted as both writers and readers. Both practices reveal the participants’ overall experience and benefits from the workshop. In the analysis of the participants’ practice as writers, I conclude that the participants both acquired literary awareness, a sensory language, as a result of the writing workshop, as well as experiencing therapeutic effects. Therefore, I conclude that the therapeutic effects arose from their participation in the workshop. The participants experienced that the sensory language had a therapeutic potential for insight, which contributed to them perceiving their narrative identities as malleable. In the analysis of the participants’ practice as readers, I developed a typology of four reading experiences that describe the participants’ affective and social interpretative practices when reading the creative texts they produced during the writing exercises. I have called these four reading experiences *co-creation*, *exploration*, *reflection* and *expansion*. They transformed the participants’ narrative identities through knowledge of self and environment. The transformation potential was the texts’ ability to articulate what the participants had not yet had words for, which has been central in the participants’ descriptions of the therapeutic potential for insight that the workshop provided.

This thesis is the first to study the participants’ reading practices in facilitated creative writing workshops and to present a typology of these experiences. It is likewise the first to study the connection between acquiring literary awareness and the therapeutic effects of the workshop. Thus, contributing to interdisciplinary research in facilitated creative writing interventions by showing how literary theory and analysis can be applied in the field.

Indholdsfortegnelse

1. Litteratur i og som praksis.....	6
2. Eksisterende forskning	8
3. Teoretisk afsæt	11
3.1. Litteratur i praksis	11
3.2. Postkritisk litteraturreception	12
3.3. Litteratur og sundhed	13
3.4. Narrativ identitet.....	14
3.5. Kreativ skrivning	15
4. Metodiske overvejelser	17
4.1. Skriveværkstedets kontekst.....	17
4.2. Metode for dataindsamling	19
4.2.1. Datatyper	19
4.2.2. Dataindsamling.....	19
4.2.3. Ethiske overvejelser	21
4.3. Analysemetode	21
4.4. Værkstedets struktur	22
5. Første analyse: Deltageren som skribent.....	23
5.1. Sanselig skrivning	23
5.1.1. Litterær formbevidsthed i skriveøvelserne.....	24
5.1.2. Litterær formbevidsthed ved nærlæsning	27
5.1.3. Opsamling: Sanselig skrivning.....	29
5.2. Opdagende skrivning	29
5.2.1. Skrivning som et opdagelsesredskab	29
5.2.2. Skrivningens terapeutiske virkninger	32
5.2.3. Opsamling: Opdagende skrivning.....	34
6. Anden analyse: Deltageren som læser	35
6.1. De fire læseoplevelser	35
6.1.1. Samskabelse	37

6.1.2. Opdagelse	40
6.1.3. Spejling	43
6.1.4. Udvidelse	46
6.1.5. Opsamling: De fire læseoplevelser	48
6.2. Forandrende læsning	49
6.2.1. Teksternes artikulationseffekt	49
6.2.2. Læsningens terapeutiske virkninger	51
6.2.3. Opsamling: Forandrende læsning	53
7. Diskussion	53
7.1. Sammenfatning: Skrivning og læsning som praksis	54
7.2. Perspektivering: Det terapeutiske erkendelsespotentiale	54
7.3. Litteraturteoriens betydning i og for feltet	58
8. Konklusion	59
Bibliografi	62

1. Litteratur i og som praksis

Reaktioner på litteratur er ikke kun kognitive og fortolkende, men også følelsesmæssige [...] opmærksomhed på følelse er afgørende for at forstå, hvordan litteratur cirkulerer i verden og med hvilke formål (Felski 2019: 9).

Sådan skriver litteraturteoretiker Rita Felski om litteraturens affektive påvirkning på læseren. Litteratur er ikke blot noget, vi mennesker læser, men noget vi mærker. Netop det postkritiske udgangspunkt, at litteratur indvirker på menneskets oplevelse af sig selv og sin omverden, har stået centralt i nyere dansk forskning af de sundhedsfremmende og rehabiliterende virkninger af faciliteret kreativ skrivning for patienter med både kroniske sygdomme og livsstilssygdomme (Andersen et al. 2022; Hansen et al. 2019; Hellum et al. 2017; Laursen et al. 2023; Rasmussen et al. 2023; Tarp et al. 2019; Zwisler et al. 2017). Brugen af litteratur i sundhedsfaglig sammenhæng har sit afsæt i det tværvideenskabelige felt narrativ medicin. Feltet har det epistemologiske udgangspunkt, at det litterære rum åbner for at se og forstå patienten som et helt menneske med de oplevelser, erfaringer og følelser, der følger med det at være syg, men mest af alt med det at være menneske (Rasmussen & Wohlmann 2019). Med afsæt i erkendelsesinteresser fra narrativ medicin og erfaringer fra forskning i faciliteret kreativ skrivning har forskningsprojektet "Fertilitet og forældreskab" (2024-2026) ved Københavns Universitet under ledelse af lektor Anders Juhl Rasmussen i løbet af seks uger i efteråret 2024 afholdt skriveværkstedet "Skriveforløb for mennesker i fertilitetsbehandling". Værkstedet blev faciliteret af forfatter Tine Høeg og talte i alt 12 deltagere, der alle var eller havde været i fertilitetsbehandling. Deltagernes oplevelse og udbytte af faciliteret kreativ skrivning som litterær praksis er objektet for indeværende undersøgelse af litteratur i og som praksis.

Det er relevant at undersøge oplevelsen og udbyttet af faciliteret kreativ skrivning for mennesker, der er eller har været i fertilitetsbehandling, fordi det som litterær praksis har afledte positive virkninger for den mentale trivsel hos patienter i affektivt belastende medicinske forløb (Andersen et al. 2022; Hansen et al. 2019; Hellum et al. 2017; Laursen et al. 2023; Nielsen & Rasmussen 2021; Rasmussen et al. 2023; Tarp et al. 2019; Zwisler et al. 2017; Mundy et al. 2022). Studier viser, at fertilitetsbehandling netop er et belastende medicinsk forløb med alvorlige, psykosociale følger og diverse afledte affektive sygdomme. Infertilitet bliver globalt anset som en sygdom og er et biologisk fænomen, der beskriver somatiske komplikationer

omkring menneskets reproduktive system (WHO 2024). Par såvel som individer bliver i klinisk forstand defineret som infertile, når disse i over et år uden brug af prævention ikke har opnået graviditet (Schmidt 2006). Infertilitet og fertilitetsbehandling er ifølge sundhedsvidenskaben kroniske stressorer, der har kontinuerlig negativ indvirken på menneskets sociale betingelser. Ufrivilligt barnløse har flere depressive symptomer og dårligere livskvalitet og psykisk velbefindende end mennesker, der er blevet forældre (Johansson et al. 2010; Schmidt & Sejbæk 2012a). De har generelt et højere niveau af depression, angst og stress og en øget risiko for selvmord (Fisher & Hammerberg 2011; Greil et al. 2016; Kjaer et al. 2011; Tjørnhøj-Thomsen 2009; Verhaak et al. 2007). Ufrivillig barnløshed påvirker menneskers oplevelse af deres kønsidentitet negativt, såvel som at det beskrives som en central sorg og tematik for dem i livet (Schmidt og Sejbæk 2012b; Tjørnhøj-Thomsen 2009; Wirtberg et al. 2007). Det kan opleves som en eksistentiel livskrise, hvor man kan miste oplevelsen af at have en mening med sit liv, at have en rask krop og at have kontrollen over sin fremtid, såvel som det er en trussel for parforholdet, fordi man mister forestillingen om biologisk at blive forældre med sin partner. Infertile oplever også sociale konsekvenser i form af ubehag omkring eller udelukkelse fra sociale sammenhænge (Schmidt & Sejbæk 2012a). Virkningerne af kreativ skrivning for netop fertilitetsbehandlede som patientgruppe er relevant at undersøge, fordi denne gruppe er markant og stadigt voksende. På verdensplan er det lige nu estimeret, at hver sjette verdensborger oplever infertilitet i løbet af deres reproduktive levetid (WHO 2024). I Danmark betegnes infertilitet efterhånden som en folkesygdom; hvert 8. barn er i dag undfanget ved assisteret befrugtning, der udføres hvert år mere end 40.000 fertilitetsbehandlinger, og infertilitet en af de hyppigste kroniske sygdomme blandt 25-44-årige danskere (Fedder 2024; Schmidt & Ziebe 2021).

Jeg har som specialestuderende fulgt skriveværkstedet "Skriveforløb for mennesker i fertilitetsbehandling". I indsamlingen af empiri til specialet har jeg kombineret de etnografiske metoder; deltagerobservation, interviews, spørgeskemaer og indsamling af deltagernes kreative tekster, hvorudfra jeg vil lave en kvalitativ evaluering af deltagernes oplevelse og udbytte af skriveværkstedet som litterær praksis. Det vil jeg gøre ud fra følgende problemformulering:

Hvilke oplevelser har deltagerne i "Skriveforløb for mennesker i fertilitetsbehandling" med faciliteret kreativ skrivning som litterær praksis, og hvilket terapeutisk potentiale kan denne praksis have?

I min besvarelse af specialets problemformulering vil jeg arbejde ud fra fire underordnede problemstillinger inddelt i to analyser efter deltagernes praksis i værkstedet som skribenter og som læsere. I min første analyse af deltagernes praksis som skribenter, undersøger jeg: *a) hvorledes har det at skrive kreative tekster i en faciliteret ramme forbedret deltagernes litterære formbevidsthed?* og *b) hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger har deltagernes praksis som skribenter i værkstedet?* I min anden analyse af deltagernes praksis som læsere, undersøger jeg: *a) hvordan påvirker læsning og oplæsning af kreative tekster deltagernes syn på deres omverden og på dem selv?* og *b) hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger har deltagernes praksis som læsere i værkstedet?* Jeg vil besvare mine problemstillinger ved at trække på litteraturvidenskabelig teori og analysemetode fra feltet litteratur i praksis, nærmere bestemt postkritiske litteraturreceptionsstudier, og fra feltet litteratur og sundhed, herunder narrativ medicin. Denne undersøgelse frembringer empirisk baseret ny viden om oplevelsen og udbyttet af faciliteret kreativ skrivning for patienter i affektivt belastende medicinske forløb, nærmere bestemt for mennesker i fertilitetsbehandling. Herudover frembringer specialet også viden om, hvorledes litteraturvidenskabelig teori og analysemetode kan appliceres i det tværfaglige forskningsfelt af studier af interventioner i faciliteret kreativ skrivning.

2. Eksisterende forskning

I indeværende afsnit vil jeg skitsere centrale dele af den videnskabelige litteratur, der informerer denne undersøgelse. Den eksisterende litteratur om oplevelsen og udbyttet af faciliteret kreativ skrivning for forskellige patientgrupper er i dansk sammenhæng begrænset og centreret omkring en større forskningsindsats ved Syddansk Universitet (SDU) inden for det tværvideenskabelige felt narrativ medicin (www.sdu.dk/da/narrativmedicin). I projektet "Kreative skriveværksteder"(2018-2021) har forskere testet og evalueret kreativ skrivning i skriveforløb som supplement til rehabilitering for patientgrupper med de kroniske sygdomme kræft, sklerose og gigt (Andersen et al. 2022; Laursen et al. 2021; Laursen et al. 2023; Nielsen & Rasmussen 2021). Projektet DECIDE (Decision aids and monitoring biomarkers in liver disease)(2020-2025) blev afviklet som et samarbejde mellem SDU og Odense Universitetshospital (OUH). Her undersøgte den humanvidenskabelige del af forskningsgruppen betydningen af at lade patienter med leversygdom, relateret til alkoholafhængighed og overvægt, deltage i læse- og skriveværksteder (Rasmussen et al. 2023). Begge forskningsprojekter bygger på etnografiske

pilotstudier, der har undersøgt oplevelsen og udbyttet af kreativ skrivning og oplæsning i skrivegrupper for mennesker i rehabilitering efter kræftbehandling (Hansen et al. 2019; Zwisler et al. 2017) og for mennesker med alkoholafhængighed (Hellum et al. 2017; Tarp et al. 2020).

Ud af denne forskningsindsats ved SDU har jeg valgt fire artikler ud, som er særligt centrale for min undersøgelse. Som en del af projektet "Kreative skriveværksteder" har Laursen et al. (2023) analyseret datamateriale fra projektet ud fra teori om agens. Formålet var at lave en kvalitativ evaluering af kreativ skrivnings virkninger for patienter i rehabilitering for kroniske sygdomme og ligeledes diskutere interventionernes terapeutiske potentiale. Dataindsamlingen til denne artikel bestod af etnografisk feltarbejde fra fire af projektets skriveværksteder og efterfølgende fokusgruppeinterviews. I artiklen konkluderer de, at interventioner i kreativ skrivning har gavnlige virkninger for rehabiliterende patienter, fordi skrivning og oplæsning af kreative tekster initierer en proces, som potentielt kan skabe en forandring af skribentens selv og dennes relationer og oplevelser af fortid og fremtid. Deltagerne oplevede, at de kreative tekster fik agens gennem at stimulere deres refleksioner, lede til nye erkendelser og inspirere til samtale med deres pårørende.

Som endnu en del af projektet "Kreative skriveværksteder" og som et tillæg til den kvalitative evaluering af skriveværkstederne (Laursen et al. 2021; Laursen et al. 2023), indsamlede og undersøgte Andersen et al. (2022) deltagernes kreative tekster fra tre af disse skriveværksteder. Formålet var at undersøge den kreative skriveproces' funktion i deltagernes oplevelse af skriveværkstederne og de eventuelle sundhedsfremmende virkninger af kreativ skrivning. På baggrund af analyse af deltagernes tekster, skriveøvelserne samt af deltagernes oplevelse af disse konkluderes der, at det er essentielt, at deltagerne beskriver erindringer i et sanseligt og kunstnerisk sprog, fordi erindringerne derved bliver nærværende for deltagerne. Ligeledes er skriveøvelserne en strukturerende aktør for deltagernes tanker og fungerer som en "udvidet bevidsthed". Afslutningsvist medførte den kreative skrivning, at deltagerne delte erfaringer med familie og sundhedsprofessionelle. Deltagerne vurderede, at skrivning fungerede som fremmende for deres rehabiliteringsproces.

I projektet DECIDE har Rasmussen et al. (2023) undersøgt betydningen af at lade patienter med leversygdom deltage i læse- og skriveværksteder. Med det formål at evaluere interventionen har de med særligt fokus på fænomenet stigma beskrevet principper og praksis for værkstederne og for deltagernes oplevelse af dem. Ud fra analyse af optagelser af interventionerne, evalueringsinterviews og spørgeskemaer har de i projektet konkluderet, at det at læse

skønlitteratur og lave kreativ skrivning har bidraget til, at deltagerne ser på deres liv som et afstigmatiseret mulighedsrum - både gennem æstetisk erfaring, overvindelse af tvivl på egne evner og oplevelsen af at blive set og være en del af et fællesskab. Herudover har det bidraget til, at deltagerne så på deres narrative identiteter som formbare.

Forskningsindsatserne ved SDU er overvejende kendetegnet af at være kvalitative evalueringer af forskellige patientgruppers oplevelse og udbytte af deltagelse i skriveværksteder (se Hansen et al. 2024 for et studie med en kvantitativ dimension). I alle tre artikler, som jeg har foldet ud herover, konkluderes det, at værksteder i kreativ skrivning har potentiale til at have afledte terapeutiske virkninger – enten sundhedsfremmende, rehabiliterende eller på anden måde positive psykosociale virkninger – for deltagerne, der opstår fordi kreativ skrivning netop ikke praktiseres som terapi. Dog gøres det også klart, at disse virkninger ikke kan dokumenteres inden for sundhedsvidenskabelige kvantitative målinger af evidens for effekt, men ud fra deltagernes egne oplevelser af værkstedernes terapeutiske virkninger (Andersen et al. 2022; Laursen et al. 2023; Rasmussen et al. 2023). Netop denne problematik adresserer Nielsen & Rasmussen (2021), idet de i kapitlet reflekterer over, om det overhovedet er muligt at anvende et kvantitativt evidensbegreb til at beskrive virkningerne af kreative skriveværkstedet for patienter. Ligeledes reflekterer de over feltet narrativ medicins interdisciplinære konflikter omkring evidensbegrebet på baggrund af stor diversitet i erkendelsesinteresserer internt og imellem humaniora, samfundsvidenskab og sundhedsvidenskab. De opstiller en mulig forandringsmodel for kreative skriveværksteder, der beskriver deres antagelser om sammenhængen mellem centrale aspekter i interventionerne og de positive psykosociale virkninger i deltagerne (Nielsen & Rasmussen 2021). Laursen et al. (2021) har suppleret og kvalificeret denne model. Jeg forholder mig til begge i løbet af mine analyser af skriveværkstedet. For yderligere international forskning om terapeutiske virkninger af skriveværksteder se: Bolton 2011; Forsell et al. 2022; Gripsrud et al. 2016; Harthill et al. 2004; Mundy et al. 2022; Pennebaker 1997b; Sampson 2004; Stickley et al. 2021. For systematiske reviews af studier af effekterne af skrivning som intervention for mennesker med kroniske sygdomme se Nyssen et al. (2016) og for mennesker med psykisk sygdom se Mundy et al. (2022). Forskningsindsatserne beskrevet ovenfor har informeret min undersøgelse af deltagernes oplevelse og udbytte af "Skriveforløb for mennesker i fertilitetsbehandling".

3. Teoretisk afsæt

Jeg vil i dette afsnit fremlægge mit ontologiske og epistemologiske udgangspunkt for undersøgelsen. Jeg vil ud fra felterne *litteratur i praksis* og *litteratur og sundhed* redegøre for de teorier, der udgør rammeværkerne for analyse af min empiri. Fra feltet litteratur i praksis vil jeg redegøre for udvalgte postkritiske litteraturreceptionsteorier. Fra feltet litteratur og sundhed vil jeg redegøre for narrativ medicin og for dette felts teoretisering af narrativ identitet og kreativ skrivning.

3.1. Litteratur i praksis

Objektet for min undersøgelse er deltagernes oplevelse og udbytte af faciliteret kreativ skrivning som litterær praksis. Inden for det danskfaglige område indskriver jeg mig med min undersøgelse i det videnskabelige felt litteratur i praksis, nærmere bestemt receptionsstudier, idet jeg undersøger, hvordan deltagerne i skriveværkstedet både oplever og interagerer med litteratur *i* praksis, men også producerer litteratur *som* praksis (Handesten 2019). Inden for dette felt lægger jeg mig særligt i forlængelse af postkritikken og litteraturteoretiker Rita Felski, der med sit skelsættende værk *Uses of Literature* (2008) og dens efterfølgere *The Limits of Critique* (2015) og *Hooked* (2020) gør op med humanioras kritiske og ideologiske måder at bedrive litteraturstudier og -forskning. Med inspiration fra Eve Sedgwick og hendes brug af Paul Ricæurs begreb *mistankens hermeneutik* kritiserer Felski både diskursteorien for sit fokus på tekstens bagvedliggende ideologi såvel som både modernistisk nærlæsning og kanonisk læsning for deres essentialistiske syn på litteraturen. Med sine værker starter hun et paradigmatisk skifte hen mod et postkritisk, oplevelsesorienteret litteratursyn med fokus de faktiske læserses såkaldte *brug* af litteratur forstået som læserens æstetiske oplevelse af og affektive tilknytning til litteraturen (Felski 2008).

Felskis fokus er ikke på, hvad den skønlitterære tekst er i sig selv, men hvad den bliver til i samspil med læseren eller rettere sagt læserne, hvorfor *uses* eller *brug* på dansk i bogens titel er i pluralis. Netop *brug* beskriver Felski således:

"Use" is not always strategic or purposeful, manipulative or grasping; it does not have to involve the sway of instrumental rationality or a willful blindness to complex form. I venture that aesthetic value is inseparable from use, but also that our

engagements with texts are extraordinarily varied, complex, and often unpredictable in kind (Felski 2008: 7f).

Det er ifølge Felski ikke en reduktionistisk praksis at se på litteratur som brugbar. Nærmere er det der, hvor litteraturens æstetiske værdi skabes gennem diversiteten af læseres forskelligartede, komplekse og uforudsigelige engagement i litteraturen. Jeg vil derfor anskue deltagerne i skriveværkstedet som netop læsere af de kreative tekster produceret på værkstedet.

3.2. Postkritisk litteraturreception

I Felskis tanker om, hvad litteratur *gør* ved læseren, drager hun inspiration fra sociolog Bruno Latour. Latours aktør-netværksteori beskriver, hvorledes objekter er aktører med agens, der indvirker på deres omverden (Latour 2008). Felski bruger ligesom Latour begreberne *attachment* og *affinity* eller på dansk *tilknytning* eller *forbindelse* til at beskrive den komplekse interaktion og samhørighed, der opstår mellem tekst og læser som effekt af læsningen (Felski 2008; 2019; 2020). I *Uses of Literature* (2008) og i sit seneste værk *Hooked* (2020) undersøger Felski læseres engagement og identifikation med tekster, der skaber et før og et efter læsning. Gennem læserens interaktion med teksten er læseren blevet flyttet et nyt sted hen i sin affektive eller kognitive oplevelse af teksten, sig selv og sin omverden. Fra førstnævnte værk vil jeg anvende Felskis læsemodi *recognition* og *shock* i min analyse af, hvordan læsning og oplæsning af kreative tekster forandrer deltagernes syn på deres omverden og på dem selv (Felski 2008). Jeg introducerer begreberne, når jeg anvender dem i analysen.

Ligesom Felski beskriver Winfried Fluck, hvorledes læsere forandres i deres møde med en æstetisk tekst. Hvor Felski er interesseret i læseres engagement i tekster, kan Fluck supplere hendes begrebsapparat med en beskrivelse af, hvilke erkendelser læserens engagement i teksten skaber i læseren (Pihl 2024). Som titlen på Flucks kapitel "The Imaginary and the Second Narrative: Reading as Transfer" (2013) antyder, ser han netop læsningen som en udveksling eller transaktion mellem teksten og læseren, der forandrer læserens erkendelsesproces. Denne udveksling beskriver Fluck med begrebet *artikulationseffekt*:

[...] the act of reception allows us to give expression to associations, feelings, moods, impulses, desires, or corporeal sensations that otherwise have not yet found any

satisfactory expression [...] I call this the “articulation effect” of fiction (Fluck 2013: 244).

Begrebet artikulationseffekt beskriver litterære teksters evne at artikulere det, som læseren ikke selv har ord for – som for læseren er usagt eller endnu ikke er formuleret – om fænomener i verden eller i læseren selv. Læsning som praksis har derfor for Fluck et erkendelsespotentiale, der netop opstår i det æstetisk-affektive møde mellem tekst og læser. Gennem tekstens repræsentation af virkeligheden som fiktion, kan teksten rekonstruere læserens virkelighed og udvide læserens oplevelse af sit selv (Fluck 2013). Jeg vil bruge Flucks begreb *artikulationseffekt* til at analysere, hvilket erkendelsespotentiale deltagernes praksis som læsere har.

3.3. Litteratur og sundhed

Ligesom jeg indskriver mig i feltet *litteratur i praksis*, indskriver jeg mig også i feltet *litteratur og sundhed*. Dette felt er udsprunget af feltet *medical humanities*, der betegner et videnskabeligt felt med en bredere repræsentation af fagligheder inden for sundhedsvidenskab og humaniora, der rækker ud over blot litteraturstudier (Rasmussen et al. 2021). Litteratur og sundhed (*literature and health*) er en modifieret betegnelse for, hvad der i amerikansk og engelsk forskning siden 1970'erne har heddet *literature and medicine*. Feltet i dag rækker ud over blot medicinsk forskning og omfatter også undersøgelser af fx litteraturens repræsentation af sundhedsspørgsmål og skrivning og læsnings virkninger på patienter og sundhedsprofessionelle. På den måde beskriver *sundhed* frem for *medicin* bedre det nuværende forskningsfelts bredde. Særligt retningen *narrativ medicin* har sat sit præg på feltet siden år 2000, hvor læge, professor i intern medicin og ph.d. i litteratur Rita Charon rammesatte den del af feltet, der omhandler uddannelsen af sundhedsprofessionelle i narrative kompetencer fra det litterære felts metodologier (Uldbjerg et al. 2021). Feltet er fremvoksende og forhåbningen både internationalt og i dansk sammenhæng er, at narrativ medicin kan blive en integreret del af sundhedssystemet (Rasmussen 2017; Rasmussen et al. 2021).

Narrativ medicin udspringer af den personcentrerede medicin og en kritik af et sundhedssystem, der bliver for instrumentel i sin behandling af patienterne. Ligesom Felski ønsker Charon at genoprette fokus på mennesket i systemet og særligt på diversiteten i menneskers adfærd. I kraft af det at være menneske både læser og tilknytter vi os til tekster forskelligt, såvel som vi er patienter på forskellig vis med variationer i sygdomshistorie, følelsesliv og

livshistorier (Rasmussen 2017; Rasmussen et al. 2021). Charon definerer selv narrativ medicin som "[...] medicine practiced with these narrative skills of recognizing, absorbing, interpreting, and being moved by the stories of illness" (Charon 2006: 4). Udgangspunktet for narrativ medicin er, at uddannelse i narrative kompetencer gennem nærlæsning og kreativ skrivning kan forbedre den sundhedsprofessionelles evner i at etablere en tillidsfuld relation til patienten centreret omkring lydhørhed over for patientens fortælling såvel som empatisk indlevelse i denne. Postkritikken giver mig mulighed for at se på deltagernes æstetiske og affektive læseoplevelser af de kreative tekster, der er blevet produceret på skriveværkstedet. Feltet litteratur og sundhed, herunder narrativ medicin, giver mig mulighed for at undersøge, hvorledes netop de kreative tekster er narrativer, der repræsenterer deltagernes sygdomsoplevelse og narrative identitet, såvel som at undersøge, hvilke eventuelle terapeutiske virkninger læsning og skrivning har for deltagerne. Netop dette vil jeg beskrive i de to følgende afsnit.

3.4. Narrativ identitet

Udover at eksistensgrundlaget for mit undersøgelsesobjekt, netop skriveværkstedet i faciliteret kreativ skrivning, udspringer af erkendelsesinteresser fra narrativ medicin, vil jeg også selv anvende teorier fra feltet. Charon beskriver, hvorledes lægen i den kliniske konsultation bliver samskaber af patientens sygdomsfortælling ved at skabe kohærens og mening i denne – både gennem sine spørgsmål og kollaboration i diagnosticeringsprocessen såvel som i den efterfølgende journalskrivning (Charon 2006). Ligeledes bliver deltagerne i dette skriveværksted også samskabere af hinandens sygdomsfortællinger. Jeg vil bruge Charons teoretisering i min analyse af dette fænomen. Ligeledes vil jeg som rammen for begge mine analyser i forlængelse af Rasmussen et al. (2023) inddrage Paul Ricæurs teori om *narrativ identitet*. Rasmussen et al. (2023) fremsætter den hypotese, at deltagere i skriveværksteder potentielt danner og styrker deres narrative identitet gennem henholdsvis selvfremsstilling/skrivning og afkodning/læsning, der som æstetiske processer giver deltagerne lov til at være både afsendere og modtagere af fortællinger og derigennem oplever deres narrative identiteter som formbare. Med en bevidsthed om, at jeg ikke kan gribe alle nuancer af begrebet narrativ identitet fra Ricæurs livsværk, tager jeg udgangspunkt i et enkelt kapitel "Life in Quest of Narrative" (1991). Ricœur beskriver, hvorledes sammenhængen i en narrativ fortælling opstår i mødet mellem teksten og dens læser:

My thesis is here that the process of composition, of configuration, is not completed in the text but in the reader and, under this condition, makes possible the reconfiguration of life by narrative [...] The act of reading thus becomes the critical moment of the entire analysis. On it rests the narrative's capacity to transfigure the experience of the reader (Ricœur 1991: 26).

I fortolkningen af en tekst skaber læseren sammenhængen mellem tekstens elementer og på den måde tekstens narrative komposition, der udgør selve fortællingen. I denne fortolkningsproces skabes ikke kun tekstens narrative fortælling, men også læserens egen fortælling, læserens narrative identitet. I læserens fortolkning af en tekst er potentialet for at forandre læserens oplevelse af sig selv og sin omverden. Ligesom Charon beskriver Ricœur, hvorledes afkodning af narrativer kan skabe kohærens i menneskers fragmenterede fortællinger. Hvor Charon beskriver denne proces som en lokal begivenhed mellem en læge og en patient i en sundhedskontekst, beskriver Ricœurs teori en almenmenneskelig proces, der foregår over et helt liv. Deltagernes skabelse af narrativ identitet i skriveværkstedet er nok tættere på Charons kontekst end Ricœurs. Men Ricœurs begreb griber bedre, hvorledes deltagerne som netop både læsere og skribenter af kreative tekster ikke bare skaber kohærens i teksterne, men ligefrem forandrer og former deres selvfortælling igennem dem.

3.5. Kreativ skrivning

Kreativ skrivning udgør sammen med nærlæsning de to litteraturvidenskabelige metoder, der bruges inden for narrativ medicin til henholdsvis uddannelsen af sundhedsprofessionelle såvel som supplement til behandlingen af patienter. Udgangspunktet for at bruge kreativ skrivning i sundhedssystemet er, at den litterære praksis for skribenten leder til nye erkendelser om dem selv og deres omverden. For patienten giver skrivningen nye indsigter om det at leve et liv afbrudt af sygdom, hvor det for den sundhedsprofessionelle udvikler dennes empatiske indlevelse i og forståelse af patientens sygdomsfortælling (Rasmussen 2017; Charon 2006).

I en teoretisk kontekst er det relevant at skelne mellem *kreativ skrivning* og de ellers lignende metoder anvendt inden for feltet litteratur og sundhed; *terapeutisk skrivning*, *refleksiv skrivning* og *ekspressiv skrivning*, da de har forskellig form, formål og virkning. Ekspressiv og terapeutisk skrivning optræder ofte i klinisk sammenhæng inden for behandlingsformen *narrativ terapi*, hvor refleksiv skrivning i mindre grad har at gøre med behandling af patienter, men

i stedet bruges som et redskab af fx læger til netop refleksion og professionel udvikling (Uldbjerg et al. 2021; Nielsen & Rasmussen 2021). Med kreativ skrivning henviser jeg i denne undersøgelse til den type af litterær kreativ skrivning, der udspringer af den amerikanske tradition *creative writing*, der i Danmark har været praktiseret på både forfatterskoler (Llambías 2015) og i sundhedsfaglig sammenhæng gennem SDU's skriveværksteder (Rasmussen 2017) såvel som i "Skriveforløb for mennesker i fertilitetsbehandling" (for historisk kontekst se: LaP-Lante 2010; Ringgaard 2021). Kreativ skrivning kendetegnes af at være en kunstnerisk litterær praksis som oftest faciliteres af en professionel forfatter eller litterat. Undervisningen foregår i skrivegrupper, og der inddrages ofte skønlitterær læsning som udgangspunkt for skriveøvelserne. Skriveøvelserne drejer sig om tekstens form og går ud på at fremme litterær kvalitet i deltagerne tekster gennem en udvikling af en *litterær formbevidsthed* hos deltagerne (Uldbjerg et al. 2021). Forfatter, tidligere rektor på Forfatterskolen i København og facilitator på nogle af SDU's sundhedsfaglige skriveværksteder, Pablo Llambías forklarer litterær formbevidsthed således:

Det handler i skrivekunstundervisningen ikke om blot at komme ud med følelserne eller blot "sætte ord på det". Det handler om, *hvordan* man sætter ord på det, altså om form. Kunsten kommer gennem formen. Erkendelserne kommer gennem formen (Llambías 2017: 51).

Kreativ skrivning har altså ikke fokus på give følelserne plads i teksten, men snarere på at give teksten plads gennem udviklingen af et kreativt sprog, hvorigennem følelser, iagttagelser og erkendelser vil træde frem. Det handler ikke om at skrive, *hvad* man føler, men *hvordan* man skriver det. For at en læser skal kunne forstå og mærke en følelse eller en oplevelse, skal disse *sanseliggøres* ved at sætte dem ind i en scene og give dem et narrativ (Llambías 2015). I forlængelse af Andersen et al. (2022) vil jeg kalde denne praksis *sanselig skrivning*. At arbejde med netop sanselig skrivning gennem litterær formbevidsthed er en af de centrale aspekter af skriveværkstedet.

Llambías beskriver i ovenstående citat, at det er gennem den sanselige skrivning, at erkendelsespotentialer ligger. Til forskel fra ekspressiv og terapeutisk skrivning, hvor selve skrivningen anses som terapi, ses det terapeutiske potentiale i litterær kreativ skrivning som en afledt effekt af skrivningen. Studier af faciliteret kreativ skrivning konkluderer, at det netop er

gennem et fokus på tekstens form, på det sanselige sprog, at muligheden for ny erkendelse opstår (Andersen et al. 2022; Harthill et al. 2004; Laursen et al. 2023; Rasmussen et al. 2023). Ligesom Andersen et al. (2022) og Laursen et al. (2023) bygger jeg min undersøgelse af de potentielle terapeutiske virkninger af kreativ skrivning på Nellie Hermanns antagelse fra narrativ medicin om, at kreativ skrivning er en "voyage of discovery" (Hermann 2017; 2021). Hermann beskriver fænomenet således:

Når vi skriver, forsøger vi at give det indre en ydre form. Selv om det kan være indirekte eller metaforisk eller uperfekt, så finder vi ord for det, der er inde i os, såsom følelser eller erfaringer, som indtil da var ukonkrete. Sproget virkeliggør tankerne – det er den måde, tankerne får eksistens i verden på, og det er også sådan, de bliver genkendt (Hermann 2021: 38).

Skrivning gør de ukonkrete sansninger konkrete ved at sprogliggøre dem. Igennem denne sprogliggørelse kan de blive genkendt af skribenten, og de får derfor en eksistens i verden – de bliver til for skribenten. Sagt med andre ord kan kreativ skrivning lede til uventede opdagelser og refleksioner for skribenten, der kan udvide dennes forestillingsevne om sig selv og sin omverden. Jeg kalder denne praksis *opdagende skrivning*. Netop denne oplevelse, at skrivningen leder til nye erkendelser, er en central del af deltagernes oplevelse af skriveværkstedet.

4. Metodiske overvejelser

Indeværende afsnit indeholder både min metode- og analysestrategi. Jeg vil først beskrive skriveværkstedets kontekst, dernæst min metode for indsamling af empiri til specialet, herefter min metode til analyse af den indsamlede empiri og afslutningsvist værkstedets struktur.

4.1. Skriveværkstedets kontekst

Specialets undersøgelsesobjekt er skriveværkstedet "Skriveforløb for mennesker i fertilitetsbehandling" (2024). Skriveværkstedet er en eksplorativ intervention under forskningsprojektet "Fertilitet og forældreskab" (2024-2026) ved Københavns Universitet under ledelse af lektor Anders Juhl Rasmussen. Skriveværkstedet bygger på erfaringer fra forskningsindsatsen

under Syddansk Universitet beskrevet tidligere. Skriveværkstedet her afprøver faciliteret kreativ skrivning for en ny patientgruppe: mennesker i fertilitetsbehandling.

Værkstedet blev afholdt i et lokale på Københavns Universitet, Søndre Campus, seks onsdage i træk fra kl. 16-18 med opstart 04. september 2024. Forløbet blev faciliteret af forfatter Tine Høeg, der har undervisningserfaring i faciliteret kreativ skrivning og ligeledes selv har været i fertilitetsbehandling og skrevet det autofiktive litterære værk *SULT* (2022) om emnet. Rekrutteringsprocessen blev gennemført af projektgruppen og foregik fra april til medio august 2024. Forløbet talte i alt 12 deltagere mellem 31-42 år, der alle var eller havde været i fertilitetsbehandling. Deltagerne talte 11 kvinder og en mand, hvoraf manden og en af kvinderne var partner til den, der gennemgik den somatiske del af fertilitetsbehandlingen. 11 af deltagerne var i fertilitetsbehandling med en partner, hvor én deltager var i fertilitetsbehandling alene. Ni deltagere var i fertilitetsbehandling, mens værkstedet blev afholdt, hvor de resterende tre deltagere havde været i fertilitetsbehandling tidligere; en var gravid, en havde lige født og en havde en selvvalgt pause fra behandlingen.

Formålet med skriveforløbet var fra projektets side todelt. Delvist var formålet, at deltagerne fik et individuelt udbytte gennem arbejde med kreativ skrivning i relation til følelser og tanker, der knytter sig til det at være i fertilitetsbehandling. Herudover var formålet at skabe et æstetisk produkt, der rækker ud til andre i behandling såvel som deres pårørende, og som giver sundhedsfagligt personale et indblik i, hvordan fertilitetsbehandling opleves fra patientens perspektiv. Som realisering af sidstnævnte formål valgte projektgruppen et udvalg af deltagerne kreative tekster ud, som deltagerne læste op i et lydstudie. Lydoptagelserne er i samarbejde med grafisk animator Clara Jetsmark blevet til et audiovisuelt produkt. Materialet bliver tilgængeligt på en selvstændig hjemmeside under hjemmesiden for narrativ medicin på KU (nors.ku.dk/forskning/projekter/narrativ-medicin/). Denne vil blive delt med landets fertilitetsklinikker i samarbejde med Dansk Fertilitetsselskab såvel som via Patientforeningen for Fertilitet og Tab. Ideen til den denne hjemmeside er blevet til med inspiration fra hjemmesiden *StigmaStories* ved SDU/OUH (<https://www.sdu.dk/da/forskning/flash/stigmastories>) (for mere information se Rasmussen et al. 2023).

4.2. Metode for dataindsamling

4.2.1. Datatyper

Jeg trækker på en række forskellige typer af metoder i indsamlingen af min empiri, hvorfor der frembringes et alsidigt datasæt. Herunder er oplistet de typer af data, jeg har indsamlet, og som indgår i undersøgelsen af skriveforløbet:

- 12 timers lydoptagelser fra seks værkstedsgange á to timer.
- Feltnoter fra de seks værkstedsgange.
- 61 kreative tekster produceret af deltagerne gennem skriveforløbet.
- Indledende og afsluttende spørgeskemaer, som samtlige 12 deltagere har udfyldt.
- Interviews med fire deltagere og med facilitator bestående af fem lydoptagelser á 20-30 minutter hver.
- Diverse: velkomstmail og informationsmail fra projektgruppen til deltagerne, rekrutteringsflyer og fotografier af mødelokalet og af skriveøvelsen "Skrive til billede".

4.2.2. Dataindsamling

Til at besvare specialets problemformulering kombinerer jeg forskellige kvalitative metoder i indsamlingen af min empiri, der samlet udgør undersøgelsesdesignet for specialet: en kvalitativ evaluering af et skriveværksted. Jeg har baseret mine metodologiske valg på forskningsindsatserne ved SDU, der overvejende er kendetegnet af netop at være kvalitative evalueringer af forskellige patientgruppers oplevelse og udbytte af deltagelse i skriveværksteder med brug af etnografiske metoder som deltagerobservation, interviews, spørgeskemaer og indsamling af deltagernes kreative tekster (Andersen et al. 2022; Hansen et al. 2019; Hellum et al. 2017; Laursen et al. 2021; Laursen et al. 2023; Nielsen & Rasmussen 2021; Rasmussen et al. 2023; Tarp et al. 2020; Zwisler et al. 2017). Samtlige valgte metoder har vist sig som gavnlige – både enkeltvist og i kombination – til at belyse forskellige aspekter af oplevelsen og udbyttet af skriveværksteder. Jeg har valgt at kombinere flere metoder ud fra begrundelsen om komplementaritet. Her forstået som forestillingen om, at jeg ved at undersøge flere forskellige typer af empiri ud fra et eksplorativt sigte kan skabe en mere dækkende og komplementær viden om og en uddybende forståelse for oplevelsen og udbyttet af et skriveværksted (Frederiksen 2015: 201). Jeg vil i de følgende afsnit kort gennemgå mine metoder for dataindsamlingen.

Dataindsamlingen fra de seks værkstedsgange er baseret på etnografisk kvalitativt feltarbejde i form af deltagerobservation. Idet jeg arbejder med etnografiske metodologier, opfatter jeg ikke mig som undersøger som en objektiv iagttager, men som en aktiv deltager i det sociale rum på linje med informanterne (Hastrup 2015; Szulevicz 2015). Jeg placerede mig ved diverse aspekter af værkstedet med forskellig distance til henholdsvis deltagelse og observation. Fordi jeg bl.a. var interesseret i, hvordan deltagernes adfærd var, når de skrev, skrev jeg ikke med i skriveøvelserne, men observerede. Mindre distanceret til deltagelse var jeg, når deltagerne læste deres tekster højt under forløbets fælleslæsninger. Ligesom de andre deltagere blev jeg rørt, grinte med og kommenterede i en vis grad på oplæsningerne, for at deltagerne ikke i samme grad skulle opleve sig observeret. Jeg placerede mig i modsatte ende af facilitator omkring mødelokalets bord. Det gjorde jeg for, at deltagerne, som ofte havde deres ansigter vendt mod facilitator, i mindre grad skulle forstyrres af, at jeg tog feltnoter. Det var samtidigt vigtigt for mig netop at sidde med ved bordet for ikke at skabe en oplevelse i deltagerne af at blive observeret.

Som udgangspunkt blev der indsamlet én kreativ tekst fra hver deltager fra hver værkstedsgang med undtagelse af de gange, enkelte deltagere har været fraværende pga. arbejde eller sygdom. I forlængelse af Andersen et al. (2022) blev teksterne indsamlet med det formål at undersøge deres betydning for forståelsen af skriveprocessens funktion i deltagernes samlede oplevelse af skriveværkstedet.

Deltagerne besvarede ved første og ved sidste værkstedsgang et spørgeskema udarbejdet af undertegnede under godkendelse fra projektgruppen. Deres formål var at undersøge, om der var en ændring at finde hos deltagerne som resultat af værkstedet. Spørgeskemaerne fungerede derfor som en kvalitativ og procesorienteret virkningsevaluering af skriveværkstedet (Dahler-Larsen 2015). Spørgeskemaerne fungeret også som tilføjelse til at danne et mere generelt og alsidigt billede af deltagernes oplevelse af værkstedet til at underbygge det emiske perspektiv.

Interviewene blev afholdt med det formål at danne grundlag for undersøgelsen emiske perspektiv ved at undersøge deltagernes egen oplevelse af værkstedet. Af tids- og ressource-mæssige årsager valgte jeg fire deltagere ud til interview. Alle interviews blev afholdt som semistrukturerede interviews og struktureret efter en interviewguide (Tanggaard & Brinkmann 2015). I forlængelse af erkendelser fra Laursen et al. (2023) og Rasmussen et al. (2023) medbragte jeg til interviewene en planche over de seks skriveøvelser, de havde været igennem under skriveforløbet med det formål at få deltagernes tanker på gлед.

4.2.3. Ethiske overvejelser

Samtlige 12 deltagere (18+ år) i skriveværkstedet har underskrevet samtykkeerklæringer, før dataindsamlingen begyndte. Samtykkeerklæringerne er udarbejdet og opbevaret i henhold til retningslinjernes for Københavns Universitets persondatabeskyttelse og etiske retningslinjer, der lever op til Datatilsynets retningslinjer for håndtering af personfølsomme data. Informanternes navne såvel som navne på deres pårørende og tilhørende personfølsomme oplysninger er blevet anonymiseret (Brinkmann 2015).

4.3. Analysemetode

Analyserne er inddelt efter en tematisk struktur, hvorfor de forskellige datatyper indgår på tværs. Udvalgte eksempler fra datatyperne er blevet transskriberet til brug i specialet. Da jeg inddrager det emiske perspektiv som centralt og styrende for mine beskrivelser af deltagernes oplevelser og udbytte, gengiver jeg deltagernes oplevelser i et sprog så tæt som muligt på deres egen sprogbrug (Neergaard et al. 2009). Når jeg citerer uden kildehenvisning, er det uddrag fra mit datakorpus.

Under databehandlingen af deltagernes oplevelse og udbytte af skriveforløbet tegnede sig tydeligt to forskellige typer af praksis i skriveværkstedet; deltagerne agerede i værkstedet som både skribenter og som læsere. Disse to typer af praksis fremstår med hver deres problemfelt som afdækkende deltagernes samlede oplevelse og udbytte af workshopen. Hvert aspekt analyserer og teoretiserer jeg først som praksis for dernæst at analysere de terapeutiske virkninger af praksissen, som udgør henholdsvis problemstilling a) og b) i hver analyse. De to analyser er derfor struktureret ud fra fire underordnede problemstillinger; fire delanalyser.

I første analyse undersøger jeg deltagernes praksis som skribenter. Jeg besvarer først problemstilling *a) hvorledes har det at skrive kreative tekster i en faciliteret ramme forbedret deltagernes litterære formbevidsthed?* Ud fra et forskningsdesign foreslået af Nielsen & Rasmussen (2021) vil jeg analysere deltagernes tilegnelse af et sanseligt sprog i løbet af skriveforløbet. Jeg vil bl.a. inddrage Pablo Llambías' beskrivelser af sanselig skrivning. Dernæst besvarer jeg problemstilling *b) hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger har deltagernes praksis som skribenter i værkstedet?* Det vil jeg gøre ved at analysere, hvorledes deltagerne oplevede et terapeutisk erkendelsespotentiale i det sanselige sprog; hvordan sanselig skrivning blev til opdagende

skrivning. Her tager jeg udgangspunkt i Nellie Hermanns begreb "voyage of discovery" og Ricæurs begreb *narrativ identitet*.

I anden analyse undersøger jeg deltagernes praksis som læsere. Jeg besvarer først problemstilling a) *hvordan påvirker læsning og oplæsning af kreative tekster deltagernes syn på deres omverden og på dem selv?* Det vil jeg gøre ved at analysere deltagernes læsepraksis gennem fire læseoplevelser, som jeg fremsætter som en typologi. Her tager jeg ligeledes udgangspunkt i begrebet *narrativ identitet* såvel som i Rita Felskis begreber *shock* og *recognition* og Rita Charons tanker om den kliniske konsultation. Dernæst besvarer jeg problemstilling b) *hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger har deltagernes praksis som læsere i værkstedet?* Det vil jeg gøre ved at analysere de fire læseoplevelsers terapeutiske virkning. Her tager jeg udgangspunkt i Winfried Flucks begreb *artikulationseffekt*.

4.4. Værkstedets struktur

Jeg vil herunder beskrive skriveværkstedets struktur centreret omkring deltagernes praksis som skribenter og som læsere, som udgør udgangspunktet for specialets to analyser. De seks værkstedsgange havde den overordnede samme struktur centreret omkring en *skriveøvelse* og efterfølgende *fælleslæsning*. Skriveøvelsen tog udgangspunkt i et formmæssigt aspekt fra et skønlitterært uddrag. Deltagerne blev gennem værkstedet ved højtlesning præsenteret for seks forskellige uddrag og dertilhørende skriveøvelser – én per værkstedsgang. Uddragene var i forskellige genrer, fx breve, romaner og digte, og var skrevet af forskellige forfattere: Tove Ditlevsen, Joe Brainard, Annie Ernaux, Siri Ranva Hjelm Jacobsen, Naja Marie Aidt, Line Knutzon, Mette Moestrup og Søren Ulrik Thomsen. Efter endt oplæsning af det skønlitterære uddrag introducerede facilitator dagens skriveøvelse. Facilitator havde organiseret skriveøvelserne således, at de progredierede i sværhedsgrad fra første til sidste værkstedsgang med henblik på at facilitere en udvikling i deltagernes skrivefærdigheder. Til trods for at skriveøvelserne ingen indholdsmæssige krav havde, var det mere reglen end undtagelsen, at deltagere valgte at skrive om noget, der stod i relation til deres fertilitetsbehandling.

Pausen halvvejs mellem skriveøvelsen og fælleslæsningen markerede overgangen i deltagernes rolleskifte fra skribenter til læsere. Fælleslæsningerne drejede sig om, at samtlige deltagere og facilitator i fællesskab læste og gav kritik på et udvalg af de tekster, som var blevet skrevet i den foregående skriveøvelse. Deltagerne agerede som læsere af deres egen tekst i fælleslæsningerne i rollen som *oplæser* såvel som af de andre deltagers tekster i rollen som *læser*.

Hver værkstedsgang læste omkring tre deltagere deres tekst op og fik kritik. Facilitator praktiserede og fordrede i deltagerne to former for kritik; en *nærlæsning* af tekstens form, der øvede deltagerne i et sanseligt sprog, og en *affektiv kritik*, der øvede deltagernes affektive engagement i teksterne. Facilitator havde ikke på forhånd lagt sig fast på en kritisk metode. De to former for kritik er min distinktion som observatør af værkstedet. Nærlæsning er central metode inden for interventioner i faciliteret kreativ skrivning, som feltet har lånt fra den nykritiske litteraturteori. Metoden går ud på at læse med en skærpet opmærksomhed på tekstens formsprog (Uldbjerg et al. 2021; Rasmussen et al. 2023). Til trods for at nærlæsning er en læsepraksis, er denne relevant for deltagernes praksis som skribenter, fordi denne type kritik var med til at tilegne deltagerne en litterær formbevidsthed. Beskrivelsen af skriveøvelserne og fælleslæsningen vil jeg gøre brug af i de følgende to analyser af deltagernes skrive- og læsepraksis.

5. Første analyse: Deltageren som skribent

Jeg vil i denne analyse besvare specialets problemformulering ved at undersøge det aspekt af deltagernes praksis i skriveværkstedet, som jeg har kaldt *deltageren som skribent*. Jeg vil først lave en analyse af sanselig skrivning, dernæst af opdagende skrivning.

5.1. Sanselig skrivning

Jeg vil i denne delanalyse besvare første problemstilling i min undersøgelse af deltagernes skrivepraksis, nemlig *a) hvorledes har det at skrive kreative tekster i en faciliteret ramme forbedret deltagernes litterære formbevidsthed?* Ud fra et forskningsdesign foreslået af Nielsen & Rasmussen (2021) vil jeg analysere deltagernes tilegnelse af et sanseligt sprog i løbet af skriveforløbet.

Gennem skriveværkstedet observerede jeg såvel som deltagerne selv en forbedring af deres litterære formbevidsthed. Den litterære formbevidsthed kan iagttages i deltagernes tilegnelse af et kreativt sprog: en sanselig skrivning. Et kreativt sprog kommer som nævnt til udtryk i teksters formgivning gennem en sanseliggørelse af følelser, iagttagelser og erkendelser gennem måden, hvorpå man sætter disse i scene og giver dem et narrativ (Llambías 2015). Jeg vil i indeværende analyse lade mig inspirere af kapitlet af Nielsen & Rasmussen (2021), hvori de forslår et forskningsdesign til studier af faciliteret kreativ skrivning, der netop tager udgangspunkt i en litterær vurdering af deltagernes eventuelle ændring i skrivefærdigheder: "[...] om deltagerne ikke bare i teorien, men også empirisk konstaterbart eventuelt får et mere varieret,

legende og rigt sprog over tid" (ibid.: 178). Charon et al. (2016) har gennemført et sådant studie afprøvet på medicinstuderendes tekster. Her var formålet ikke at bedømme kvaliteten af teksterne, men bl.a. at dokumentere undervisningens virkning. Jeg vil ligeledes følge deltagerne tilegnelse af litterær formbevidsthed for at undersøge værkstedets indvirken på deltagerne. Gennem værkstedet tilegnede deltagerne sig tiltagende et kreativt sprog – både i måden, de i *skriveøvelserne* skrev de kreative tekster, og i måden, de i *nærlæsningerne* læste, forstod og talte om de kreative tekster. Jeg vil i de følgende to afsnit analysere eksempler på deltagerne tilegnelse af en litterær formbevidsthed i både skriveøvelser og i nærlæsningerne.

5.1.1. Litterær formbevidsthed i skriveøvelserne

Jeg vil i dette afsnit beskrive deltagerne tilegnelse af litterær formbevidsthed i skriveøvelserne gennem produktionen af de kreative tekster. I det indledende spørgeskema svarede 10 deltagere, at de ikke havde prøvet faciliteret kreativ skrivning før, to deltagere havde prøvet kreativ skrivning i arbejdsregi, og fire deltagere svarede, at de skrev kreativt i deres hverdag i forvejen, hvis man som kreativ skrivning også tæller dagbog, klummer og lignende med. Deltagerne erfaring med en kreativ form og et sanseligt sprog var derfor ved skriveforløbets start minimal. Samtlige deltagere svarede i det afsluttende spørgeskema ja til, at de oplevede, at de som resultat af skriveværkstedet var blevet bedre til at skrive kreative tekster. Denne udvikling kan eksempelvis ses i deltageren Christians tilegnelse af litterær formbevidsthed. Som det fremgår af det indledende spørgeskema, har 11 af deltagerne kandidatgrader fra universitetet, hvor Christian som den eneste har en bachelorgrad som højeste uddannelsesstrin. I Rasmussen et. al. (2023) konkluderes på baggrund af en intervention i faciliteret kreativ skrivning, at de deltagere, der havde størst udbytte, var de deltagere med laveste uddannelsesniveauer, og som ikke havde berøring med skrivning eller litteraturlæsning i deres hverdag. Til trods for at alle deltagere i dette skriveforløb må siges at være veluddannede og socioøkonomisk velstillede, har jeg valgt Christian ud som eksempel, fordi han er den deltager med laveste uddannelsesniveau. Første gang deltagerne blev præsenteret for sanselig skrivning var i skriveøvelsen "Jeg kan huske...". Øvelsen var placeret i starten af skriveforløbet til anden værkstedsgang. Øvelsen tog udgangspunkt i et uddrag fra det oversatte erindringsværk *Jeg kan huske* (1975) af forfatteren Joe Brainard. Alle afsnit i værket starter med "Jeg kan huske [...]", og facilitator bad deltagerne imitere denne form, når de i øvelsen skulle beskrive deres fertilitetsforløb. Hun bad deltagerne om at lave deres beskrivelser ud fra en sanselig skrivepraksis: "Det er den konkrete detalje, der gør,

at det bliver levende for læseren [...] Man skal starte med det, man registrerer; hvad man ser. Hvad så du, da du havde den følelse, hvad havde du i hånden?”. Deltagerne blev opfordret af facilitator til at beskrive konkrete detaljer som farver, lys eller kropssprog, frem for at beskrive selve stemningen eller følelsen. De skulle formidle følelser og stemninger ud fra beskrivelser af omverdenen, fordi det netop er det, der gør, at tekster får en litterær kvalitet og bliver levende for læseren. Deltageren Christian producerede følgende uddrag i skriveøvelsen:

Jeg kan huske mørket i soveværelset, da vi skulle have sex, og jeg ikke havde lyst.

Jeg kan huske, at far sad i stolen og lyttede, da jeg fortalte, at vi var i fertilitetsbehandling.

Jeg kan huske, at han var omsorgsfuld. Jeg kan huske, da fertilitetsbehandling blev en del af min identitet. Det var den fjerde update og Benjamin trak på læben.

Jeg kan huske de små håb og jeg kan huske hvordan de gik tabt. Altid efter morgentoiletbesøget og da lyden af ventileringen slukkede.

Uddrag 1

I Uddrag 1 beskriver Christian en del af sit fertilitetsforløb i fire små afsnit. Han læser sin tekst op i fælleslæsningen. Facilitator udpeger i nærlæsningen af Christians tekst manglen på det konkrete i teksten. Christian lykkes med at følge Brainards anaforiske stilfigur i den gentagende optakt af ”Jeg kan huske [...]”, men har sværere ved at få hånd om facilitators krav om et sanseligt sprog. Til trods for at han med en vis succes får sat omgivelser og handling i scene ved at beskrive konkrete detaljer ved fx at skrive: “[...] far sad i stolen og lyttede, da jeg fortalte, at vi var i fertilitetsbehandling”, kommer han alligevel andre steder til at skrive selve følelsen: “[...] jeg ikke havde lyst”, “[...] han var omsorgsfuld” og “[...] fertilitetsbehandling blev en del af min identitet”. Følelserne bliver ikke sanseliggjort i Christians tekst. Llambías beskriver det således: ”At ’være ked af det’ på skrift er en genvej til noget, der kunne ligne en følelse. Men det er en utrolig fattig genvej [...] Sætningsstumpen ’ked af det’ svarer slet ikke til det kompleks af begivenheder, der ligger til grund for sorgen” (Llambías 2015: 20). Ved ikke at sanseliggøre følelsen, svarer Christians beskrivelse af følelsen ikke til den følelse, som han ellers forsøger at formidle.

Christians udvikling af sin litterære formbevidsthed gennem skriveværkstedet er tydelig at se fra denne værkstedsgang i starten af forløbet til sidste og sjette værkstedsgang. Her får deltagerne til opgave at skrive en tekst ud fra forfatter Søren Ulrik Thomsens digtsamling *Det værste og det bedste* (2002). Samlingen består af 21 digte, der fra digt til digt veksler mellem henholdsvis at beskrive netop de værste og de bedste aspekter af tilværelsen; både små detaljer og store perspektiver. Deltagerne får til opgave at skrive to digte: Et "Det værste"-digt og et "Det bedste"-digt. Følgende er et uddrag fra deltageren Christians tekst:

Det bedste er butter biscuit fra Rittersport

Og Sara der trækker frisk luft ind med sit hår

Det bedste er når vi glemmer morgen, dag og aften

Lørdagsfølelsen

Hvor McD, dyner og bagedysten finder ufortrødent vej til vores sofa

Det bedste er boblen, hvor jeg forsvinder

Med AirPods

På sengen

Langt ned i mit tastatur

Uddrag 2

Som man kan se i Uddrag 2, har deltageren Christian i første og andet vers leget med allitterationer med b, s og t. "Rittersport" og "hår" får også en lydlig forbindelse i versene som et parrim. "Det bedste [...]" gentages anaforsk, som i Thomsens værk – her i starten af hver ny strofe. Eksempels sidste strofe er struktureret af enjambementer, der understøtter strofens indholdsmæssige tragt; jegets figurative forsvinden vers for vers længere ned i tastaturet, længere ind i sin boble af ro og selvforglemmelse. Samtidig formår han også at lave en tekst fri for abstrakt følelsesbeskrivelse i et sanseligt sprog, hvor han fx skriver: "Det bedste er [...] Sara der trækker frisk luft ind med sit hår". Jeg kan som læser sanse det kolde hår duftende friskt, når Sara kommer ind udefra, ligesom Christian lader det være op til mig som læser at deducere jegets forelskelse i Sara udtrykt gennem jegets betagelse af Saras hår og duft og den nærhed, der må være imellem dem, siden jeget kan dufte håret. Gennem et sanseligt sprog formår Christian på den måde at fremkalde en stemning og en følelse hos mig som læser uden at skrive selve følelsen i

teksten. Christian viser således et helt andet formmæssigt overskud sammenlignet med første værkstedsgang. Ikke bare har han udviklet sit sanselige sprog gennem værkstedet, men har også haft kreativt overskud til at inkorporere andre formmæssige kvaliteter i sit digt. Udviklingen af det kreative og sanselige sprog i Christians tekster er eksempel på en udvikling af en deltagers litterære formbevidsthed som resultat af skriveværkstedet.

Deltagernes litterære formbevidsthed kommer til udtryk i de kreative tekster ikke blot i den sansende sprogbrug, men også i deres valg af genre, komposition, fortællerforhold og henvendelsesform. Deltageren Kirstine skriver i fjerde værkstedsgang en tekst henvendt til sin cyklusapp; en app, der holder styr på hendes menstruationscyklus og derved ægløsninger ifm. fertilitetsbehandlingen. Inden hun læser sin tekst op, præsenterer hun den for de andre deltagere: "Altså jeg jo er gået en helt anden vej. Jeg blev nok lidt blevet inspireret af de to have, der talte med hinanden". Her refererer hun til det skønlitterære uddrag, deltagerne til denne værkstedsgang læste som udgangspunkt for skriveøvelsen. Det var et uddrag fra brevromanen *Havbrevene* (2018) af Siri Ranva Hjelm Jacobsen, der er skrevet som en brevudveksling mellem Middelhavet og Atlanterhavet. På baggrund af uddraget blev deltagerne bedt om at skrive et brev til en selvvalgt adressat. Kirstines valg om at henvende sit brev til netop en app viser litterær formbevidsthed. Hun skriver: "Kære Clue, jeg har slået push-beskeder fra. Mit liv kan ikke cirkulere om min cyklus. Du er et ur, der tæller ned [...] Du krænker mit privatliv". Teksten får et poetisk udtryk gennem at være en abstraktion over brevskrivningen, da modtageren selvsagt ikke kan svare. Gennem valget af adressat bliver appen personificeret. Appen bliver en spaltning af tekstens jeg, som udtrykker jegets oplevelse af, at fertilitetsbehandlingen er ude af jegets kontrol. Samtidig giver personificeringen også mulighed for, at jeget kan irettesætte appen og tage kontrollen tilbage. Deltagernes litterære formbevidsthed kan i deres tekster således også spores i andre litterære valg end i det sanselige sprog.

Udviklingen af det kreative og sanselige sprog i deltagernes kreative tekster tyder på, at deltagerne gennem skriveøvelserne tilegnede sig en litterær formbevidsthed som resultat af skriveværkstedet.

5.1.2. Litterær formbevidsthed ved nærlæsning

Jeg vil i dette afsnit beskrive, hvorledes deltagerne i løbet af værkstedet i nærlæsningen af hinandens tekster tilegnede sig en litterær formbevidsthed. Ni deltagere svarede i det afsluttende spørgeskema, at de som resultat af værkstedet oplevede, at de var blevet bedre til at læse og

forstå litteratur, og ti deltagere oplevede, at de var blevet bedre til at tale om litteratur. Deltagerne havde således en oplevelse af på baggrund af værkstedet ikke bare at have udviklet en litterær formbevidsthed i deres litteraturproduktion, de kreative tekster, men også i deres litteraturreception i nærlæsningerne af hinandens kreative tekster. Der var særligt en forandring at spore fra anden til tredje værkstedsgang i deltagerens måde at give hinanden kritik på – fra en affektiv kritik til en kritik baseret på litterær formbevidsthed. Anden værkstedsgang siger Karen i sin kritik af Christians tekst: "Den [teksten] tog i hvert fald mig hen til nogle af de ferier, Jakob og jeg har været på, hvor vi har været sådan: Ej, skal vi ikke lave et barn. Det var virkelig genkendeligt". Christian siger ligeledes til Amalies tekst: "Jeg blev virkelig rørt [...] Den kan jeg virkelig relatere til. Den ramte mig virkelig". Både Karen og Christian giver kritik ud fra deres egen følelsesmæssige reaktion på og oplevelse af teksten og ikke på tekstens litterære og formmæssige kvaliteter.

Tredje værkstedsgang adresserer facilitator deltagerens affektive måde at give kritik på, inden hun igangsætter fælleslæsningen. Hun siger: "De sidste gange har været meget indvendig og i dag er den en øvelse i at prøve at kigge ud på verden". Deltagerne skal i deres kritik forsøge at vende blikket væk fra dem selv og ned i teksten. De skal forsøge at give teksten kritik på dens formmæssige kvaliteter frem for på deres eget affektive engagement i teksten. Deltagerne responderer positivt på hendes anvisninger og viser i de kommende fælleslæsninger litterær formbevidsthed i måden, de giver hinandens tekster kritik. Tredje værkstedsgang påpeger Maja og Karen i samarbejde kompositionen i Louises tekst. Maja starter: "Jeg kan godt lide det der med, at det er cyklussen, der bliver omdrejningspunktet for alt. Det er den tidsramme, der er. Det hele handler om den der skide cyklus." Karen fortsætter: "Det, synes jeg også bare, bliver cementeret af repetitionen af 'jeg venter på min næste blødning' [...] At du repeterer det tre gange". Maja og Karen viser litterær formbevidsthed i deres kritik af Louises tekst ved at fremhæve først menstruationscyklus som tematik for teksten og dernæst at pege på, at den cykliske tematik afspejles i tekstens komposition gennem repetition. De samme deltagere peger i femte værkstedsgang på det sanselige sprog i Sofies tekst. Karen siger: "Der er noget meget tilfredsstillende i ordvalget [...] Det er tilfredsstillende at læse på en eller anden måde: farverig, frisk, farveløs, frugtkød," siger hun, mens hun accentuerer de bogstavrimende f'er. Maja fortsætter: "Jeg tror, jeg læser det næsten sådan lidt erotisk faktisk. Der er et eller andet i den der saftige røde frugt [...] det er meget levende, malerisk". Deltagerne viser gradvist litterær formbevidsthed i deres kritik af Sofies tekst ved først at anerkende, at de som læsere stimuleres

sanseligt af ordvalgene i teksten. Selvom Karen ikke definerer de fremhævede ord som bogstavrim eller adjektiver, anerkender hun gennem hendes accentuering og ved at kalde det "tilfredsstillende" også den sanseligt lydlige virkning, adjektiverne har på hende som læser. Maja beskriver den stemning, som adjektiverne får fremkaldt i hende, en "erotisk" stemning, og beskriver teksten som "levende, malerisk". Hun fremhæver på den måde det sanselige sprogs evne til at sætte en scene og skabe en stemning i læseren.

Udviklingen af det kreative og sanselige sprog i deltagernes måde at læse, tale og forstå de kreative tekster tyder på, at deltagerne gennem nærlæsning tilegnede sig en litterær formbevidsthed som resultat af skriveværkstedet.

5.1.3. Opsamling: Sanselig skrivning

Jeg har i denne delanalyse undersøgt, hvorledes det at skrive kreative tekster i en faciliteret ramme har forbedret deltagernes litterære formbevidsthed. Både i deltagernes produktion af de kreative tekster såvel som i deres måde at læse, forstå og tale om litteratur gennem nærlæsning i skriveværkstedets fælleslæsninger har jeg kunne spore en udvikling af deltagernes litterære formbevidsthed. Jeg kan på baggrund af en litterær vurdering konkludere, at deltagerne har tilegnet sig et sanseligt sprog som resultat af skriveværkstedet.

5.2. Opdagende skrivning

Jeg vil i denne delanalyse besvare anden problemstilling i min undersøgelse af deltagernes skrivepraksis, nemlig *b) hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger har deltagernes praksis som skribenter i værkstedet?* Det vil jeg gøre ved først at analysere, hvorledes deltagerne oplevede et terapeutisk erkendelsespotentiale i det sanselige sprog; hvordan sanselig skrivning blev til opdagende skrivning. Dernæst vil jeg argumentere for skrivningens terapeutiske virkninger.

5.2.1. Skrivning som et opdagelsesredskab

Deltagerne oplevede et terapeutisk erkendelsespotentiale i det sanselige sprog, som de brugte individuelt som et opdagelsesredskab til at opnå nye erkendelser og kollektivt i kommunikationen med deres omverden. Studier af faciliteret kreativ skrivning konkluderer, at det netop er gennem et fokus på tekstens form, på det sanselige sprog, at muligheden for ny erkendelse opstår (Andersen et al. 2022; Harthill et al. 2004; Laursen et al. 2023; Rasmussen et al. 2023). Andersen et al. (2022) og Laursen et al. (2023) peger på, at kreativ skrivning kan igangsætte

refleksivitet og på den måde forandre skribenten ved at styre skribenten gennem associationer ud over dennes bevidsthed. Nellie Hermann beskriver denne erkendelsesproces som "voyage of discovery"; at kreativ skrivning for skribenten kan lede til uventede opdagelser og refleksioner, der kan udvide dennes forestillingsevne om sig selv og sin omverden (Hermann 2021).

For det første brugte deltagerne det sanselige sprog individuelt, som et opdagelsesredskab til at opnå nye erkendelser om dem selv. Deltageren Christian forklarer til de andre deltagere den sidste værkstedsgang, hvorledes han havde brugt skrivning derhjemme til at opnå nye erkendelser om sit parforhold: "I weekenden sad jeg og skrev, og jeg vidste bare der var et eller andet, jeg skulle grave i. Jeg udfordrede mig selv i tre timer [...] På et tidspunkt så rammer det sådan: fuck, det er sådan det hænger sammen. Og jeg bliver drønket af det og ligger sådan og tuder i sengen." Til trods for at Christians skrivepraksis her måske minder mere om ekspressiv skrivning i Christians måde at lade sig styre af sine associationer (Pennebaker & Evans 2014), end den gør om kreativ skrivnings fokus på tekstens form, har jeg alligevel medtaget eksemplet, fordi det er skriveøvelsen i netop kreativ skrivning fra femte værkstedsgang, som Christian har prøvet af derhjemme. Christian har brugt skrivningen til at udforske sine følelser, og den har for ham ledt til nye erkendelser om, hvordan hans parforhold "hænger sammen". Citatet er et eksempel på "voyage of discovery". Hermann beskriver netop, hvordan "Skrivning er en måde [...] hvorpå vi kan få adgang til sider af vores sind og vores erfaringer, som vi hidtil ikke har haft adgang til" (Hermann 2021: 53). Christian har gennem skrivningen fået adgang til erkendelser, som han ikke før havde haft adgang til. I det afsluttende spørgeskema skriver Christian, at det at skrive kreative tekster har ændret hans syn på hans parforhold: "Jeg har helt sikkert opdaget nogle ting ved mig selv og vores parholdsdynamik. Det har skabt anledning til mange snakke for os". Som svar på, hvad han har fået ud af at være med i værkstedet, skriver han videre: "Jeg kan med ret stor sikkerhed sige, at vores parforhold og mit forhold til fertilitet er forbedret på grund af det her forløb." Christian forklarer her, hvordan skriveværkstedet for ham har været årsag til, at hans parforhold er "forbedret", ligesom han beskriver, hvorledes han har "opdaget nogle ting" ved sig selv og sin "parforholdsdynamik" gennem de kreative tekster. Sanselig skrivning har for Christian således haft et terapeutisk erkendelsespotential. I et interview beskriver deltageren Sofie ligeledes kreativ skrivning som et redskab til sorgarbejde: "For mig har det været en helt vildt helende måde at arbejde med det her meget sorgfyldte behandlingsforløb [...] Jeg kunne sagtens forestille mig, at jeg ville tage det frem, hvis jeg blev ramt af sorg på en anden måde". Kreativ skrivning har for Sofie været "helende" og er et redskab, hun

ønsker at tage frem i eventuel anden sorgbearbejdelse. Hermann beskriver ligeledes den opdagende skrivning som helende: "Skrivningens væsentligste helende effekt skyldes, at man genvinder og udøver kontrol over det, som man aldrig kan kontrollere – fortiden" (Hermann 2021: 47). Sofie oplever skrivningen som helende, fordi hun ved at formulere sine egne følelser og erfaringer derigennem genvinder en kontrol over selvsamme. Nielsen og Rasmussen (2021) peger med deres forandringsmodel for skriveværksteder ligeledes på, at deltagere kan opleve, at det litterære sprog, de tilegner sig i skriveøvelserne, giver form til egne observationer og derigennem kan være helende, lige så vel som at deltagerne gennem skriveøvelserne trænes i at påvirke fortolkningen af deres egne oplevelser.

For det andet brugte deltagerne det sanselige sprog kollektivt i kommunikationen med deres omverden. Deltageren Sofie forklarer det således:

Jeg er klart blevet bedre til at skrive og formulere mig. Også når jeg skal tale mundtligt [...] Jeg kan gøre brug af nogle af de greb, vi har arbejdet med, når jeg skal formulere mig mundtligt. Når jeg skal forklare noget, som er sårbart følelsesmæssigt, så er det blevet nemmere at italesætte for mig [...] Jeg er blevet bedre til at få flere nuancer med, og at det ikke bare bliver så faktabaseret, men at det også kan blive lidt dybere. Jeg håber, at det giver dem, jeg taler med, en bedre forståelse for, hvad det er, der er på spil i min behandling.

Sofie forklarer her, hvorledes skriveforløbets udvikling af hendes litterære formbevidsthed gennem det sanselige sprog har været årsag til, at hendes ordforråd er blevet mere nuanceret og rækker "dybere" i hendes følelsesliv. Det sanselige sprog har gjort, at det er blevet nemmere for hende at forklare sig mundtligt om sine sårbare oplevelser som fx sit behandlingsforløb, såvel som hun har en forhåbning om, at det sanselige sprog også gør, at hendes lyttere får en "bedre" forståelse for hendes situation. På den måde har udviklingen af en litterær formbevidsthed for Sofie ledt til nye erkendelser om hendes følelsesliv, som hun kan bruge til at forbedre kommunikationen med sin omverden. I det indledende spørgeskema svarede 11 deltagere, at de oplevede, at det ofte kunne være svært at finde ord eller forklare andre om deres oplevelser omkring at være i fertilitetsbehandling, mens kun én oplevede at dette sjældent skete. I det afsluttende spørgeskema til spørgsmålet om, om deltagernes deltagelse i skriveværkstedet havde påvirket deres kommunikation med deres nære omkring at være i

fertilitetsbehandling, svarede to deltagere, at de kommunikerede *oftere* om det end før, hvor syv deltagere delte Sofies oplevelse og svarede, at de kommunikerede *bedre* om det end før. Til spørgsmålet om hvilke faktorer (hvis nogen) der gjorde, at deltagernes kommunikation med deres nære som resultat af værkstedet havde forandret sig, svarede syv deltagere den faktor, at deres *sprog omkring* eller deres evne til *at forklare eller finde ord for* deres oplevelser havde forandret sig. Det tyder således på, at udviklingen af en litterær formbevidsthed for deltagerne leder til nye erkendelser om deres følelsesliv, som forbedrer kvaliteten af deltagernes kommunikation med deres nære, hvorfor den litterære formbevidsthed for deltagerne har haft et terapeutisk erkendelsespotentiale. Nielsen og Rasmussen (2021) peger med deres forandringsmodel for skriveværksteder ligeledes på, at forbedringen af deltagernes sproglige færdigheder kan forbedre kommunikationen med deres omverden.

Deltagerne oplevede et terapeutisk erkendelsespotentiale i det sanselige sprog, som de brugte som et opdagelsesredskab til at opnå nye erkendelser om dem selv og deres omverden. Opdagelserne har de brugt individuelt til personlig heling og kollektivt til at forbedre kommunikationen med deres nære.

5.2.2. Skrivningens terapeutiske virkninger

Som vist herover har deltagerne oplevet, at udviklingen en litterær formbevidsthed har haft et terapeutisk erkendelsespotentiale, som de har brugt individuelt til opdagelser om dem selv og kollektivt til at forbedre kommunikationen med deres nære. De terapeutiske virkninger af skriveværksteder er som nævnt en etableret del af forskningsfeltet i studier af faciliteret kreativ skrivning. Deltagerne i dette skriveværksted har ligeledes udtrykt, hvorledes de oplevede, at skriveværkstedet havde afledte terapeutiske virkninger. I det indledende spørgeskema svarer samtlige 12 deltagere, at det at være i fertilitetsbehandling påvirker deres mentale sundhed negativt. I det afsluttende spørgeskema til spørgsmålet om i hvor høj grad, at deltagerne oplevede, at værkstedet havde bidraget positivt til deres mentale sundhed, svarede to deltagere *i høj grad*, otte deltagere svarede *i nogen grad*, to deltagere svarede *i en lille grad* og ingen deltagere svarede *slet ikke*. Deltagerne har således generelt en oplevelse af, at værkstedet har bidraget positivt til deres mentale sundhed, og ingen har oplevet, at det bidrager negativt. Deltageren Anja uddyber dette i det afsluttende spørgeskema:

Forløbet er noget af det bedste 'terapi', jeg har prøvet i de seneste syv år, hvor vi har været i gang med at skabe en familie. Jeg ville ønske, det var et fast tilbud for personer i fertilitetsbehandling.

Deltageren Anja beskriver her, hvordan skriveværkstedet for hende har haft afledte terapeutiske virkninger, og hun vurderer, at forløbet ville være gavnligt for andre i fertilitetsbehandling.

Deltagerne beskriver, hvordan udviklingen af specifikt deres litterære formbevidsthed gennem skriveforløbet havde en terapeutisk virkning på deres mentale sundhed. 11 deltagere svarede, at det *at skrive* kreative tekster havde en positiv virkning på deres daglige liv, ligesom ti deltagere svarede, at de havde en oplevelse af, at det *at læse, forstå og tale* om litteratur og kreative tekster havde en positiv virkning på deres daglige liv. Tilegnelsen af en litterær formbevidsthed gennem både skriveøvelserne og i nærlæsningerne af teksterne har derved haft en terapeutisk virkning. Deltagerne oplevede, at værkstedets terapeutiske virkning opstod ved netop ikke at være terapi, men ved at udvikle deres litterær formbevidsthed. Deltageren Amalie beskriver dette paradoks således:

Det har været befriende, at det netop ikke har været, at vi sætter os ned og snakker om vores følelser, selvom det er det, det har været, så er det ikke det, det har været, fordi der har været et fokus på at skabe [...] Så det har ikke haft den tyngde, som når man sidder i samtaleterapi.

Amalie fremhæver, hvordan netop værkstedets fokus på det "at skabe" tekst har været en "befriende" og ikke en tyngende måde at bearbejde sine følelser. Det terapeutiske potentiale opstod for hende i netop værkstedets fokus på skrivning. Deltageren Gaia har samme oplevelse, da hun i interviewet sammenligner skriveværkstedet med et gruppeterapeutisk forløb, som hun tidligere har deltaget i: "Der oplevede jeg meget hurtigt, at jeg ikke synes, jeg kunne genkende mig selv i de andre længere. For mig har det her været anderledes, fordi det er ikke det, der eksplicit er formålet. Kanalen er noget andet". Gaia oplever, at skriveværkstedet har været "anderledes" end gruppeterapi, fordi det terapeutiske ikke var det, der "eksplicit er formålet". Hun oplever ligesom Amalie, at værkstedets terapeutiske virkning opstod ved netop ikke at være terapi, men gennem værkstedets fokus på skrivning. Harthill et al. (2004) foreslår, at kreativ skrivning som metode har vist sig at have et terapeutisk potentiale ved netop ikke at være

terapi. Mine data bekræfter dette, ligesom studierne Andersen et al. (2022), Laursen et al. (2023) og Rasmussen et al. (2023).

Netop ved at forløbet ikke har en terapeutisk ramme, får deltagerne lov til at træde ud af en sygdomskontekst og i stedet indtræde i rollen som skabende subjekt gennem et fokus på et fælles tredje, nemlig skrivningen. I Rasmussen et al. (2023) fremsættes som nævnt den hypotese, at deltagere i skriveværksteder potentielt danner og styrker deres narrative identitet gennem selvfremsættelse/skrivning, der som æstetisk proces giver deltagerne lov til at være afsendere af fortællinger. Ricœur beskriver med sit begreb narrativ identitet, hvorledes der er et forandringspotentiale i læserens fortolkning af narrative fortællinger (Ricœur 1991). Nielsen og Rasmussen (2021) peger med deres forandringsmodel for skriveværksteder ligeledes på, at deltagere på baggrund af værksteder kan opleve at udvide og ændre deres narrativer om eget liv. I skriveøvelserne indtrådte deltagerne for en stund som forfattere til deres egen selvfortælling, hvorfor der i den proces opstod et potentiale for netop en forandring af deltagernes oplevelse af både deres omverden og dem selv og derigennem en oplevelse at kunne forme deres egen selvfortælling. Deltagernes egne selvfortællinger blev derfor genstand for fortolkning og opdagelser om dem selv og deres omverden. Den opdagende skrivning har faciliteret, at deltagerne har oplevet deres narrative identiteter som formbare.

Samtlige deltagere oplevede, at værkstedet bidrog positivt til deres mentale sundhed. Ved netop ikke at være en terapeutisk praksis har værkstedet vist sig at have terapeutiske virkninger for deltagerne. Deltagerne fik herigennem lov til at træde ud af en sygdomskontekst og i stedet ind i at være skabende subjekter gennem et fokus på et fælles tredje, nemlig skrivningen. Dette har faciliteret, at deltagerne oplevede deres narrative identiteter som formbare.

5.2.3. Opsamling: Opdagende skrivning

Jeg har i denne delanalyse undersøgt, hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger deltagernes praksis som skribenter i værkstedet har. Deltagerne har brugt erkendelsespotentialet i det sanselige sprog til opdagelser om dem selv og deres omverden, som de har brugt individuelt til personlig heling og kollektivt til at forbedre kommunikationen med deres nære. Samtlige deltagere oplevede, at værkstedet havde bidraget positivt til deres mentale sundhed. Ved netop ikke at være en terapeutisk praksis har værkstedet vist sig at have terapeutiske virkninger for deltagerne. Dette har faciliteret, at deltagerne oplevede deres narrative identiteter som formbare.

Nielsen & Rasmussen (2021) argumenterer for, at hvis der på "[...] den ene side konstateres en progression i skrivefærdigheder og på den anden side en forbedring af deltagernes helhedstilstand, er det mere sandsynligt, at denne forbedres som følge af undervisning i kreativ skrivning" (ibid.: 179). På baggrund af min samlede analyse af deltagernes skrivepraksis kan jeg både konkludere, at deltagerne gennem skriveværkstedet tilegner sig en litterær formbevidsthed, ligesom deltagerne oplever, at værkstedet har haft afledte terapeutiske virkninger. Jeg kan derfor med større sandsynlighed konkludere, at de oplevede terapeutiske virkninger er opstået som følge af deres deltagelse i skriveværkstedet.

6. Anden analyse: Deltageren som læser

Jeg vil i denne analyse besvare specialets problemformulering ved at undersøge det aspekt af deltagernes praksis i skriveværkstedet, som jeg har kaldt *deltageren som læser*. Jeg vil først fremsætte en typologi for fire læseoplevelser, dernæst lave en analyse af forandrende læsning.

6.1. De fire læseoplevelser

Jeg vil i denne delanalyse besvare første problemstilling i min undersøgelse af deltagernes læsepraksis, nemlig *a) hvordan påvirker læsning og oplæsning af kreative tekster deltagernes syn på deres omverden og på dem selv?* Det vil jeg gøre ved at analysere deltagernes læsepraksis gennem fire læseoplevelser, som jeg fremsætter som en typologi.

Gennem forløbet observerede jeg fire variationer af deltagernes læsepraksis, hvor deltagerne enten agerede som læsere af deres egne eller de andre deltageres kreative tekster under skriveværkstedets fælleslæsninger. Rasmussen et al. (2023) peger på, at deltagere i skriveværksteder danner og styrker deres narrative identitet gennem henholdsvis afkodning/læsning og selvfremstilling/skrivning, der giver deltagerne lov til at være både modtagere og afsendere af fortællinger. Nielsen og Rasmussen (2021) peger med deres forandringsmodel for skriveværksteder ligeledes på, at deltagere på baggrund af værksteder kan opleve at udvide og ændre deres narrativer om eget liv; deres selvfortællinger. I foregående kapitel argumenterede jeg for, hvorfor forandringen af deltagernes narrative identitet skete i selve den opdagende skrivning, hvor deltagerne i skriveprocessen opdagede nye aspekter om dem selv og deres omverden. Nu vil jeg argumentere for, at forandringen af deltagernes narrative identitet *også* sker i deltagernes praksis som læsere i afkodningen af de kreative tekster i fælleslæsningerne. De

fire læsevariationer er fire måder, hvorpå deltagerne igennem læsning engagerer sig i hinandens kreative tekster, som forandrer deres måde at erkende på og derigennem forandrer deres narrative identitet.

De fire læsevariationerne har jeg valgt at kalde for *læseoplevelser* i forlængelse af Ricæurs begreb *literary experience*, der beskriver den æstetiske proces, der sker i læseren i fortolkningen af en tekst. I denne proces er der potentiale for at forandre læserens selverkendelse eller erkendelser om sin omverden; læserens narrative identitet (Ricœur 1991). Begrebet *experience* kan oversættes til både *erfaring* og *oplevelse*. Jeg skelner ikke mellem disse, men bruger for enkelthedens skyld *oplevelse* fremadrettet. Jeg bruger *læseoplevelse* i stedet for Ricæurs *litterære* oplevelse, fordi jeg lægger mig i forlængelse af postkritikken og Felskis receptionsæstetiske fokus på brugen af litteratur, hvorfor jeg ønsker at fremhæve selve læsepraksissen, og læserens tilhørende engagement og affektive tilknytning til teksten (Felski 2008; 2020). Jeg bruger ikke Felski og Flucks ellers lignende begreb *aesthetic experience* (Felski 2008; Fluck 2013). Til trods for at de også forankrer den æstetiske oplevelse socialt, ønsker jeg – ved at udskifte *æstetisk* oplevelse med *læseoplevelse* – at accentuere deltagerens praksis som læsere som netop en *social* praksis deltagerne imellem. Laursen et al. (2021) sidestiller feedback-situationen i et skriveværksted med Charons forklaring af den kliniske konsultation gennem begreberne *attention*, *representation* og *affiliation* eller på dansk opmærksom lytning, gengivelse og samhørighed (Charon 2006; Charon et al. 2016). Laursen et al. (2021) peger på, at opmærksom lytning og gengivelse sker i et skriveværksted, når de læsende deltagere lytter til oplæsningen af den oplæsende deltagers tekst og gengiver den i kritikken af teksten. De læsende deltageres gengivelse af den oplæsende deltagers tekst kan skabe en oplevelse i den oplæsende deltager af at blive anerkendt som individ. Gengivelsen kan lede til nye erkendelser for oplæseren, og der bliver skabt samhørighed mellem den, der fortæller, og den, der lytter og gengiver fortællingen. Relationen mellem tekst og læser er i et skriveværksted derfor *også* en relation mellem menneske og menneske, idet teksterne netop skrives og læses i et socialt rum. De fire læseoplevelser beskriver således deltagerens affektive og sociale fortolkningspraksis i læsningen af deltagerens kreative tekster produceret i skriveøvelserne.

Læseoplevelserne har jeg defineret ud fra *læsepraksis*; om deltageren er oplæser af sin egen tekst eller læser af en anden deltagers tekst, og ud fra *læseretning*; om deltageren læser ud fra et indadvendt blik på sig selv eller et udadvendt blik på sin omverden. Distinktionen mellem det udadvendte og indadvendte blik låner jeg fra Ricæurs beskrivelse af forandringspotential

i læserens oplevelse af at fortolke narrative fortællinger; på hvilken måde læseren har mulighed for at forme sin narrative identitet. Læseoplevelsen kan forandre læserens erkendelser om verden, kaldet *referentiality*, om sine medmennesker, kaldet *communicability*, og om sig selv, kaldet *self-understanding*. Ricœur skelner på den måde mellem læserens potentiale for et udadvendt blik på sin (om)verden, *referentiality* og *communicability*, og et indadvendt blik på sig selv, *self-understanding* (Ricœur 1991). Nuanceringen mellem *referentiality* og *communicability* forholdes jeg mig ikke til i denne analyse, da det er distinktionen mellem et indadvendt og et udadvendt blik, der er centralt i mine data. Jeg vil fremadrettet kalde de to læseretninger for henholdsvis *selverkendelse* og *erkendelse af omverden*.

Ud fra definitions kategorierne *læsepraksis* og *læseretning* har jeg inddelt deltagernes læsepraksis i fire typer læseoplevelser, som jeg har kaldt *samskabelse*, *opdagelse*, *spejling* og *udvidelse*:

1. *Samskabelse*: Deltageren er oplæser af sin egen tekst og læser ud fra et udadvendt blik på sin omverden. Den oplæsende deltager og de andre læsende deltagere *samskaber* førstnævntes fortælling om sig selv og sin omverden gennem oplæsning af teksten.
2. *Opdagelse*: Deltageren er oplæser af sin egen tekst og læser ud fra et indadvendt blik på sig selv. Deltageren *opdager* nye erkendelser om sig selv gennem oplæsning af teksten.
3. *Spejling*: Deltageren er læser af en anden deltagers tekst og læser ud fra et indadvendt blik på sig selv. Deltageren *spejler* sig selv i den anden deltagers tekst gennem læsning af teksten.
4. *Udvidelse*: Deltageren er læser af en anden deltagers tekst og læser ud fra et udadvendt blik på sin omverden. Deltageren *udvider* sin oplevelse af sin omverden gennem læsning af teksten.

Jeg vil i de følgende fire afsnit analysere og teoretisere eksempler på de fire læseoplevelser gennem både mine egne og deltagernes beskrivelser af deres praksis som læsere i værkstedets fælleslæsninger.

6.1.1. Samskabelse

Jeg vil i dette afsnit beskrive første læseoplevelse, nemlig *samskabelse*. Charons teoretisering af den medicinske konsultation er en gavnlig linse at forstå læseoplevelsen *samskabelse* igennem.

Charon beskriver, hvorledes patienten i en klinisk konsultation, ikke bare *fortæller om* sig selv, men også *fortæller* sig selv: "Telling our story does not merely document who we are; it helps to make us who we are"(Charon 2006: 69). Patienten skaber sit selv ved at fortælle sin sygdomsfortælling. Hvad patienten oplever og dernæst husker, bidrager sammen med patientens selvfortælling til, hvordan denne over tid oplever og forstår sig selv. Ifølge Charon bør lægen i konsultationen ikke blot være en passiv lytter, men en aktiv medskaber af patientens selvfortælling og derved selvforståelse. Gennem opmærksom og kreativ lytning skal lægen udlede, hvad patienten fortæller om sit selv: "It becomes our duty to reflect back to the teller whatever unity or coherence or meaning emerges from their brave telling and our courageous listening" (ibid.: 81). Lægen bidrager i konsultationen til patientens fortælling gennem en skabelse af kohærens og mening i denne. Patientens narrative fortælling bliver på den måde et produkt af en samskabelse mellem patientens fragmenterede fortælling og lægens aktive lytning. I skriveforløbet agerede deltagerne netop som samskabere af hinandens narrativer i den affektive kritik af deltagerens kreative tekster. De læsende deltagere indtog rollen som opmærksomme lyttere af den oplæsende deltagers kreative tekst, ved at de i kritikken af teksten skabte kohærens og mening i den. Den kreative tekst indtog pladsen som deltagerens selvfortælling. Den oplæsende deltager indtog rollen som fortæller af sin egen selvfortælling gennem oplæsning af sin kreative tekst. Den oplæsende deltager inkorporerede de andre deltagers affektive kritik af teksten i sin selvfortælling. I denne læseoplevelse læste deltagerne med et *udadvendt* blik på deres omverden og forandrede deres narrative identiteter gennem både ny *selverkendelse* og nye *erkendelser om deres omverden*.

Et eksempel er tredje værkstedsgang, hvor deltageren Karoline læser sin tekst op i fælleslæsningen. Deltageren Mona beskriver Karolines tekst som et udtryk for hendes selvfortælling:

I teksten lukker du os meget ind. Man får en følelse af, at vi lærer dig at kende. Den måde du står og ikke helt ved, hvad du stiller op med dig selv, og at du er nysgerrig.

Mona behandler Karolines tekst som netop et udtryk for en del af Karolines selvfortælling ved at sige, at Karoline "lukker os meget ind", og at hun oplever at lære Karoline "at kende" gennem læsning af hendes tekst. Karolines selvfortælling er for Mona det samme som fortællingen i Karolines kreative tekst. Deltageren Jeanette oplever Karolines tekst på samme måde og laver en opmærksom og kreativ læsning af den:

Jeg synes det var vildt effektivt det der: 'I venteværelset var der så fyldt, at der ikke var siddepladser til os'. Det var sådan lidt, som om der ikke var plads til dig – det er ikke jeres tur-agtigt.

Hertil svarer oplæseren Karoline overrasket: "Det havde jeg slet ikke tænkt over, da jeg skrev det". Med en opmærksom og kreativ læsning af teksten skaber Jeanette mening i teksten ved at pege på tekstens gengivelse af Karolines oplevelse af, at der ikke er plads til hende og hendes partner i fertilitetsbehandlingssystemet. Karoline har i forløbet tidligere nævnt netop denne problematik; at hun som værende i et homoseksuelt parforhold i fertilitetsbehandling oplever at blive behandlet med strukturelt færre muligheder end heteroseksuelle par i behandling. Jeanette ser denne problematik komme til udtryk i teksten som en del af Karolines selvfortælling. Karoline medgiver, at Jeanette har set noget i teksten, som hun ikke selv havde set, hvorfor Jeanette tilføjer noget til Karolines selvfortælling og derigennem bliver samskaber af den. Karoline forandrer sin narrative identitet gennem både *selverkendelse* og *erkendelse af sin omverden*. Hun erkender om sig selv, at hun oplever at blive afvist af fertilitetsbehandlingssystemet, ligesom hun erkender om sin omverden, at der er en strukturel ulighed i det fertilitetsbehandlingssystem, hun er en del af.

Deltageren Christian beskriver i interviewet, hvorledes han oplevede fælleslæsningerne som en social praksis, hvor de andre deltagere og han selv samskabte hans selvfortælling:

Det er alle de der blindspots, man har, når man taler i følelser. Man ved ikke nødvendigvis rigtig, hvad det er, man siger, altid. Det er måske faktisk det, der sker i plenum, at der er så mange andre hoveder, der har så mange andre lygter, som lyser op i alle de der mørke kroge, som man ikke lige selv havde set.

Christian beskriver her, hvorledes han oplever at have blinde punkter i sit følelsesliv, og at de andre deltagere i fælleslæsningen "lyser op" på noget i de "mørke kroge" af følelseslivet, som han ikke selv var bevidst om, da han skrev og oplæste sin tekst. Han beskriver samtidig, hvorledes hans læseoplevelse var betinget af, at læsningen foregik "i plenum" med de "andre hoveder", altså de andre deltagere, og af, at disse i deres affektive kritik af teksterne præsenterede nye erkendelser, som han "ikke lige selv havde set". Fælleslæsningen som et socialt rum var

definerende for hans forandring. Læseoplevelsen *samskabelse* påvirker på den måde Christians fortælling om sig selv og derfor også, hvordan han oplever og forstår sig selv. Christian forandrer sin narrative identitet gennem *selverkendelse*. Han erkender nye ting om sit eget følelsesliv.

Christian og Karoline er eksempler på deltagere i skriveforløbet, der havde læseoplevelsen *samskabelse* i fælleslæsningerne. I denne læseoplevelse læste deltageren sin egen tekst ud fra et *udadvendt* blik på sin omverden og forandrede derigennem sin narrative identitet gennem både ny *selverkendelse* og nye *erkendelser om sin omverden*.

6.1.2. Opdagelse

Jeg vil i dette afsnit beskrive anden læseoplevelse, nemlig *opdagelse*. Felskis teoretisering af begrebet *shock* er en gavnlig linse at forstå læseoplevelsen *opdagelse* igennem. Begrebet *shock* en af Felskis fire læsemodi i *Uses of Literature* (2008), som beskriver måder, hvorpå læsere engagerer sig i tekster under læsning ved at interagere med dem på forskellige niveauer. I min begrebsliggørelse af læseoplevelsen bruger jeg ikke Felskis begreb strengt, men lader mig blot inspirere af det, da den situation, jeg beskriver, indeholder mere end blot en læsers møde med en fiktiv tekst. Jeg forsøger med mine begreber også at indfange det sociale og det narrative. Felski beskriver shock som en måde for læseren at engagere sig i en tekst, hvorpå denne forandrer sin oplevelse af enten sig selv eller sin omverden, ved at teksten forstyrrer læserens typiske erkendelsesskemaer. Felski beskriver shock således:

Unlike pity and fear, it is fueled by an essential element of surprise; while we can fear what we already know, shock presumes an encounter with the unexpected, an experience of being wrenched in an altered frame of mind [...] Smashing into the psyche like a blunt instrument, it can wreak havoc on our usual ways of ordering and understanding the world (Felski 2008: 113).

Shock sker, når læseren overraskes af et uventet element i teksten. Læseren ikke bare overraskes, men forstyrres af elementet på en sådan måde, at læseren tvinges til at begribe teksten på nye måder. Elementet kan for Felski være alt fra en genre til en karakter eller en dialog og er ikke nødvendigvis noget, læseren frygter, men nærmere noget, der for læseren var endnu ukendt og ukendt i en sådan grad, at læserens æstetiske refleksion erstattes med en fysisk reaktion som gråd, kvalme eller pludselige bevægelser som reaktion på det læste. I skriveforløbet

oplevede deltagerne netop at blive chokerede under oplæsningen af deres egne kreative tekster i fælleslæsningerne. Modsat de tre andre læseoplevelser skete denne læseoplevelse ikke i den affektive kritik af deltagerne kreative tekster, men før – under selve oplæsningen af teksten. Anderledes end i Felskis teoretisering af *shock* er deltagerne bekendt med teksten, inden de læser den op, fordi de netop selv har skrevet teksten. Men idet de læser den op, har de samme fysiske reaktion på det læste; de græder. Gråden kan tolkes som en reaktion på, at de chokeres af et uventet element i deres egen tekst, som om de læste teksten for første gang. De chokeres i en sådan grad af deres egen tekst, at de tvinges til at begribe den på nye måder; de forandrer deres syn på dem selv. Anderledes end Felskis læsemodi forandrer deltagerne i læseoplevelsen *opdagelse* ikke både deres syn på dem selv og deres omverden. I denne læseoplevelse læser deltagerne med et indadvendt blik på dem selv, hvorfor de forandrer deres narrative identitet gennem *selverkendelse*.

Et eksempel er anden værkstedsgang, hvor deltagerne i mindre grupper læste deres tekster op for hinanden. Jeg sad som observatør med ved en gruppe på fire deltagere. Samtlige deltagere i gruppen brød ud i gråd under oplæsning af deres egne tekster. Deltageren Mona afbrød sin oplæsning og sagde: "Ej, okay, jeg begynder også at græde. Sådan havde jeg det ikke, da jeg skrev det. Det gør man åbenbart bare". Ligeledes udtrykker deltageren Karoline efter sin oplæsning: "Det var faktisk ikke særlig svært at skrive, men det er bare noget helt andet, når man siger det højt". Begge deltagere udtrykker, hvorledes de, mens de skrev, ikke havde en affektiv reaktion på det skrevne. Idet de læser teksten op, opstår den affektive reaktion, og den kommer bag på dem. De chokeres af det læste og oplever en fysisk reaktion, snarere end en æstetisk refleksion. Fraværet af sidstnævnte er måske også årsag til, at deltagerne ikke reflekterer sprogligt over chokket, men blot konstaterer, at det sker; at de græder. Jeg kan på baggrund af disse eksempler ikke observere en forandring af deres narrative identitet, fordi deltagerne her gribes i selve oplevelsen af chok.

Anderledes kan jeg i interviewene med deltagerne spore en forandring af deres narrative identiteter, fordi de her efterrationaliserer på deres oplevelse af chok under oplæsning af deres egne tekster i fælleslæsningerne. Deltagerne forklarer, hvordan chokket ikke blot opleves som en overraskelse, men faktisk samtidig opleves som en forandring i deres måder at erkende på. Deltageren Gaia udpeger, hvordan chokket for hende er funderet i det sanselige sprog, hendes tekst er skrevet i:

Fordi jeg formulerede følelserne på en måde, som ikke var så makabert, så ramte det mig mere. Det var mere ægte. Og så høre mig selv sige det. Det var det at læse det højt, det blev mere virkeligt, jeg forstod det mere.

Gaia refererer i citatet til, at hun kort forinden havde forklaret, hvordan hun oplevede, at det sanselige sprog, som de øvede i skriveøvelserne, gjorde hendes skriftsprog mindre "makabert". Kombinationen af at læse en tekst højt, som er skrevet i et sanseligt sprog, gør, at Gaia oplever, at de følelser, hun har formuleret i teksten, "ramte" hende mere, "var mere ægte, blev mere virkeligt", og at hun "forstod det mere". Det chok, som oplæsningen af Gaias egen sanselige tekst genererede i Gaia, gør, at hun erkender sin situation på en anden måde. Deltageren Sofie fremhæver anderledes, at det er det at læse sine tekster op i det specifikke sociale rum, der gør, at hun oplever at blive chokeret af teksterne:

Jeg er blevet overrasket over, hvor rørt jeg har kunne blive af at læse det højt [...] Det har været så rørende, fordi jeg har været i et rum med nogle, der kendte til det. Jeg har kunnet fornemme, at nogen har reageret på det, jeg har læst højt. Jeg fik en følelse af, at jeg ikke er helt alene med det, at der er andre, der kan relatere til det, jeg skriver.

Sofie er blevet chokeret, eller som hun selv beskriver det "overrasket" og "rørt" af sin oplæsning, fordi hun "har været i et rum med nogle, der kendte til det" at være i fertilitetsbehandling. Netop det, at de har "reageret på det", hun læste højt, gav hende en følelse af fællesskab med de andre deltagere: at hun "ikke er helt alene" med sin oplevelse af at være i fertilitetsbehandling. Den forandrende læseoplevelse var betinget af de andre deltageres lignende erfaring med fertilitetsbehandling, af at de fysisk var til stede i rummet med Sofie under læsningen, at hun læste sin tekst højt, og at de reagerede med affektiv respons på det, hun læste op. Deltageren Karoline beskriver oplæsningen af sine egne tekster som ligefrem en terapeutisk praksis: "Det bliver mere sådan terapeutisk og sådan ægte, ved at man læser det højt". For Karoline var der et "terapeutisk" erkendelsespotentiale i netop det chok, oplæsningen af hendes egen tekst genererede i hende, der gjorde tekstens indhold "ægte" for hende. Både Gaia, Sofie og Karoline oplevede, at de forstod sig selv på en anden måde ved at læse deres egne kreative tekster højt for de andre deltagere. De forandrede deres narrative identiteter gennem *selverkendelse*. De

erkendte nye ting om deres følelsesliv. Laursen et al. (2023) peger ligeledes på, at oplæsning for den oplæsende deltager kan igangsætte affektiv respons, refleksion og lede til nye erkendelser, der genererer forandring i deltageren.

Gaia, Sofie og Karoline er eksempler på deltagere i skriveforløbet, der havde læseoplevelsen *opdagelse* i fælleslæsningerne. I denne læseoplevelse læste deltageren sin egen tekst ud fra et *indadvendt* blik på sig selv og forandrede derigennem sin narrative identitet gennem ny *selv-erkendelse*.

6.1.3. Spejling

Jeg vil i dette afsnit beskrive tredje læseoplevelse, *spejling*. Felskis teoretisering af begrebet *self-intensification* som underbegreb til *recognition* er en gavnlig linse at forstå læseoplevelsen spejling igennem. Ligesom begrebet *shock* er begrebet *recognition* også en af Felskis fire læsemodi i *Uses of Literature* (2008). Begrebet *self-intensification* er en af to variationer af det læsemodi, Felski beskriver som *recognition*. Ligesom i min brug af Felskis begreb *shock* har jeg også her valgt ikke at bruge Felskis begreber strengt, men lade mig inspirere af det i min begrebsliggørelse. Felski beskriver *recognition*, genkendelse, som en måde for læseren at engagere sig i en tekst, hvorpå denne forandrer sit syn på sig selv eller sin omverden ved at forstå det nye gennem, hvad denne forstod i forvejen:

When we recognize something, we literally “know it again”; we make sense of what is unfamiliar by fitting it into an existing scheme, linking it to what we already know [...] Recognition is not repetition; it denotes not just the previously known, but the becoming known (Felski 2008: 25).

Genkendelse er ikke at kende noget på forhånd; at opleve en enshed med teksten, men at forstå det nye, det man netop ikke kender i teksten, gennem det allerede kendte i en selv, ligesom det modsat også er at forstå de fænomener, man allerede kender, gennem det nye, teksten præsenterer. Begrebet *recognition* beskriver både, hvorledes læseren gennem læsning af teksten kan opnå *self-knowledge*, selverkendelse, såvel som at læseren gennem læsning af teksten kan opnå *acknowledgment*, at anerkende sin omverden. Jeg vender tilbage til begrebet *acknowledgment* i læseoplevelsen *udvidelse*, hvor jeg i denne analyse vil bruge begrebet *self-knowledge* i

beskrivelsen af læseoplevelsen *spejling*. *Self-knowledge* opnås ifølge Felski gennem den æstetiske proces *self-intensification*:

Recognizing aspects of ourselves in the description of others, seeing our perceptions and behaviors echoed in a work of fiction, we become aware of our accumulated experiences as distinctive yet far from unique (ibid.: 39).

Når læseren oplever *self-knowledge*, er det, fordi denne gennem *self-intensification* har genkendt noget af sig selv i teksten, som denne ikke før var bevidst om. Læsningen bliver på den måde en bevidstliggørelse, en *becoming known*, af det, der allerede forelå læseren, og derved en intensivering af, hvad læseren allerede vidste. Læseren intensiverer forståelsen af sit selv – det, denne allerede kender – gennem det nye blik, som teksten præsenterer for læseren. I skriveforløbet spejler deltagerne sig som læsere i de andre deltagers tekster. Deltagerne opnår *self-knowledge* gennem processen *self-intensification* ved at genkende noget af dem selv i de andre deltagers tekster, som de ikke før havde været bevidste om. Gennem læsningen af en anden deltagers tekst bevidstliggøres de om det, de allerede vidste om sig selv. De intensiverer på den måde forståelsen af deres selv gennem det blik, den anden deltagers tekst præsenterer. I denne læseoplevelse læser deltagerne med et indadvendt blik på dem selv, hvorfor de forandrer deres narrative identiteter gennem *selverkendelse*.

Et eksempel er anden værkstedsgang, hvor deltageren Karoline læser deltageren Jeanettes kreative tekst. I sin affektive kritik af teksten spejler Karoline sig i Jeanettes tekst:

Jeg blev meget rørt over den. Jeg synes, du rammer simpelthen så præcist ned i det følelsesmæssige perspektiv og det, det kræver at blive ved med naivt at tro på, at der er lys [i en fertilitetsbehandling]. Det kan være helt ulogisk at tro på, at okay den her gang, der lykkes det [at man bliver gravid]. Jeg synes bare, det er noget af det mest skarpe og præcise tekst på en følelse, jeg selv går og tumler så meget med. Så tak for det.

Karoline genkender noget af sig selv i Jeanettes tekst, som hun ikke før var bevidst om. Hun genkender sig i beskrivelsen af ”det, det kræver at blive ved med naivt at tro på, at der er lys” i en fertilitetsbehandling. Karoline bevidstliggøres om, at hun ligesom Jeanette også oplever det

som en udfordring at bibeholde håbet om, at fertilitetsbehandlingen vil ende med en graviditet. Hun beskriver Jeanettes tekst som "det mest skarpe og præcise tekst på en følelse", som hun selv "går og tumler så meget med". Karoline intensiverer på den måde forståelsen af sit selv gennem det blik, Jeanettes tekst præsenterer. Karoline læser med et indadvendt blik på sig selv og forandrer derfor sin narrative identitet gennem *selverkendelse*. Hun forandres i, hvordan hun forstår sin tro på, om fertilitetsbehandlingen vil lykkes.

Karoline beskriver i interviewet, hvorledes hun under fælleslæsningerne oplevede at spejle sig i de andre deltageres tekster: "Jeg er også nogle gange blevet rørt af det, de andre har læst højt i plenum. Sådan når man møder en eller anden spejling eller genkender noget". Hun beskriver her, hvorledes hun oplevede et affektivt engagement i de andre deltageres tekster; at blive rørt, når hun i sin læsning oplevede at kunne spejle eller genkende noget af sig selv i teksterne. Deltageren Christian beskriver også i sit interview, hvorledes han oplevede at genkende sig selv i de andre deltageres tekster:

Det mest magiske ved det her, det er, når de andre læser ting op [...] Nogle gange rammer det, hvor det gør rigtigt ondt, og man er sådan: fuck mand, det havde jeg ikke selv kunne sætte ord på.

Christian genkender og bevidstliggøres om noget i sig selv i læsningen af de andre deltageres tekster, som han ikke før var bevidst om, eller som han beskriver det; "ikke selv kunne sætte ord på". Christians bevidstliggørelse om sit selv skaber et engagement i teksten; noget rammer, "hvor det gør rigtigt ondt". Ligesom Karoline læser han også med et indadvendt blik på sig selv, hvorfor hans narrative identitet her forandres gennem *selverkendelse*. Laursen et al. (2021) peger ligeledes på, at det at høre de andre deltagere oplæse deres kreative tekster potentielt kan skabe resonans i de læsende deltagere og være med til at udvide disses forståelse af deres selv.

Christian og Karoline er eksempler på deltagere i skriveforløbet, der havde læseoplevelsen *spejling* i fælleslæsningerne. I denne læseoplevelse læste deltageren en anden deltagers tekst ud fra et *indadvendt* blik på sig selv og forandrede derigennem sin narrative identitet gennem ny *selverkendelse*.

6.1.4. Udvidelse

Jeg vil i dette afsnit beskrive fjerde læseoplevelse, nemlig *udvidelse*. Felskis teoretisering af begrebet *self-extension* – den anden variation af læsefænomenet *recognition* – er en gavnlig linse at forstå læseoplevelsen *udvidelse* igennem. Som beskrevet i analysen af læseoplevelsen *spejling*, beskriver *self-intensification recognition* som det at forstå de fænomener, læseren allerede kender, gennem det nye, teksten præsenterer. *Self-extension* beskriver anderledes *recognition* som det at forstå det nye, det læseren netop ikke kender i teksten, gennem det allerede kendte i læseren selv. Gennem læsning af teksten opnår læseren *at anerkende* sin omverden. Denne type *recognition* i en tekst kalder Felski *acknowledgment*. *Acknowledgment* opnås ifølge Felski gennem netop *self-extension*: "Recognition may however also take the form of what I call self-extension, of coming to see aspects of oneself in what seems distant or strange" (Felski 2008: 39). Når læseren oplever *acknowledgment*, er det, fordi denne gennem *self-extension* genkender noget af sig selv i det ukendte i teksten. Læseren udvider sin forståelse af sit selv og forstår igennem det udvidede selv mere om sin omverden. Udvidelsen af læserens selv giver læseren en større kontaktflade med sin omverden. Læserens forandrede blik på sin omverden bliver det *becoming known*, fordi læseren gennem genkendelse af sig selv i det ukendte i teksten, gør det ukendte i teksten kendt. I skriveforløbet agerer deltagerne netop som læsere af de andre deltagers tekster. Deltagerne opnår *acknowledgment* gennem *self-extension*, når de som læsere genkender noget af sig selv i det ukendte i de andre deltagers kreative tekster. Deltagerne udvider herigennem deres forståelse af deres selv og forstår igennem det udvidede selv mere om deres omverden. I denne læseoplevelse læser deltagerne med et udadvendt blik på deres omverden, hvorfor de forandrer deres narrative identiteter gennem erkendelser om deres omverden.

Et eksempel er anden værkstedsgang, hvor deltageren Amalie læser deltageren Christians kreative tekst. Christian læser i fælleslæsningen følgende op fra sin tekst: "Jeg kan huske, at jeg cyklede hurtigt og hjertet bankede over, at jeg skulle fortælle Sara, at jeg havde drukket vin". Det er et stort tema i snakken blandt deltagerne, at det at drikke alkohol, såvel som at ryge eller spise sukker, kan besvære fertilitetsbehandlingen. Amalie udvider sin oplevelse af sin partner gennem læsningen af Christians tekst:

Sådan som jeg fortolker den [teksten], er, at der er en form for dårlig samvittighed. Hold kæft, hvor ville jeg bare blive sur på Laurits [Amalies partner], hvis han gjorde noget, han ikke skulle gøre. Og det er jo bare overhovedet ikke okay eller fair.

Amalie genkender noget af sig selv i det ukendte i Christians tekst. Det ukendte i Christians tekst er en "dårlig samvittighed", Amalie tolker, at der opstår i Christian, når han "havde drukket vin". Gennem læsningen af Christians tekst udvider hun forståelsen af sit selv og derigennem forstår mere om sin omverden. Hun forstår om sig selv, at "det er jo bare overhovedet ikke okay eller fair", at hun bliver vred på sin partner, når han har drukket vin, og udvider sin forståelse af sin partner Laurits, sin omverden, ved at forstå, at Laurits måske ligesom Christian også oplever dårlig samvittighed. Amalie anerkender Christians dårlige samvittighed og udvider på den måde forståelsen af sin partner Laurits. Amalie læser Christians tekst med et udadvendt blik på sin omverden, hvorfor hun forandrer sin narrative identitet gennem *erkendelse af sin omverden*. Hun udvider sin forståelse af sin partner.

Deltageren Sofie beskriver i interviewet, hvorledes hun under fælleslæsningerne oplevede at udvide sin forståelse af sin omverden gennem læsning af de andre deltagers tekster. Hun forklarer, hvorledes det at læse de andre deltagers tekster:

[...] har givet mig en bedre forståelse for min partner for eksempel. At høre nogen, der har en anden indgangsvinkel i et behandlingsforløb og høre om nogle af de følelser, de kan sidde med [...] vi er blevet bedre til i vores forhold at tale om min partners følelser og reaktioner på behandlingen.

Sofie forklarer, hvorledes hun gennem læsning af de andre deltagers tekster, "at høre nogen, der har en anden indgangsvinkel i et behandlingsforløb" end Sofies egen, har udvidet hendes forståelse af sin partner; at hun har fået "en bedre forståelse for" sin partner. Sofie læser de andre deltagers tekster med et udadvendt blik på sin omverden, hvorfor hun forandrer sin narrative identitet gennem *erkendelser om sin omverden*. Hun udvider sin forståelse af sin partner.

Amalie og Sofie er eksempler på deltagere i skriveforløbet, der havde læseoplevelsen *udvidelse* i fælleslæsningerne. I denne læseoplevelse læste deltageren en anden deltagers tekst ud

fra et *udadvendt* blik på sin omverden og forandrede derigennem sin narrative identitet gennem nye *erkendelser om sin omverden*.

6.1.5. Opsamling: De fire læseoplevelser

Jeg har i denne delanalyse undersøgt, hvordan læsning og oplæsning af deltagernes kreative tekster påvirkede deltagernes syn på deres omverden og på dem selv. I læseoplevelserne *samskabelse* og *opdagelse* forandredes oplæseren gennem læsning af sin egen tekst. I læseoplevelserne *spejling* og *udvidelse* forandredes læseren gennem læsningen af en anden deltagers tekst. I læseoplevelserne *samskabelse* og *udvidelse* læste deltageren ud fra et *udadvendt* blik på sin omverden. Herigennem forandrede denne sin narrative identitet gennem nye *erkendelser om sin omverden* og gældende for læseoplevelsen *samskabelse* også gennem ny *selverkendelse*. I læseoplevelserne *opdagelse* og *spejling* læste deltageren ud fra et *indadvendt* blik på sig selv. Herigennem forandrede denne sin narrative identitet gennem ny *selverkendelse*. Nielsen og Rasmussen (2021) peger på, at deltagere i skriveværksteder kan opleve deres egen tekst udefra og andres indefra, som kan hjælpe deltagerne til at se på deres sygdom i et intersubjektivt livsperspektiv. Min data peger på, at dette fænomen sker i netop fælleslæsningen, som er et socialt rum, hvor deltagerne i fællesskab læser deres egne og hinandens tekster.

Hvor den praktiske læsesituation, om deltageren læser sin egen eller en anden deltagers tekst, tydeligt lader sig distingvere, er den teoretiske distinktion af læseretning mindre tydelig, om deltageren læser med et indadvendt blik på sig selv eller et udadvendt blik på sin omverden og herigennem enten oplever ny *selverkendelse* eller nye *erkendelser om sin omverden*. Som en analytisk overvejelse, er det relevant at diskutere, hvorvidt det er muligt at forstå sig selv uafhængigt af sin omverden og omvendt. Særligt læseoplevelsen *samskabelse* er interessant i denne sammenhæng, fordi det *udadvendte* blik både leder til ny *selverkendelse* og til nye *erkendelser om omverdenen* – anderledes end de andre læseoplevelser, som leder til enten eller. I læseoplevelsen *samskabelse* forstår deltageren sig selv netop gennem sin omverden, ved at den oplæsende deltager med et *udadvendt* blik lytter til de andre deltagers læsning af dennes tekst og inkorporerer det som *selverkendelse* og *erkendelser om omverdenen*. Til trods for denne sårbarhed ved min typologi, vil jeg alligevel argumentere for, at deltagernes beskrivelser af netop en forandret selvopfattelse eller en forandring af deres opfattelse af deres omverden er en relevant distinktion at have med, når jeg ønsker at afdække flest muligt nuancer af læsningens

forandring af deltageren – uagtet om processen hen til det endemål er en udveksling mellem selvet og omverdenen.

6.2. Forandrende læsning

Jeg vil i denne delanalyse besvare anden problemstilling i min undersøgelse af deltagernes læsepraksis, nemlig *b) hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger oplever deltagerne i deres praksis som læsere?* Det vil jeg gøre ved at analysere de fire læseoplevelsers terapeutiske virkning. Først vil jeg analysere teksternes artikulationseffekt som forandrende læsning. Dernæst vil jeg argumentere for læsningens terapeutiske virkninger.

6.2.1. Teksternes artikulationseffekt

Med Nellie Hermanns tanker om "voyage of discovery" har jeg i foregående kapitel vist, at *skrivning* af kreative tekster havde et terapeutisk erkendelsespotentiale for deltagerne i skriveforløbet; opdagende skrivning. Ligeledes beskriver deltagerne, hvorledes de oplevede, at også *læsningen* af de kreative tekster havde et terapeutisk erkendelsespotentiale. Erkendelsesprocessen var her ikke i litteraturskrivningen, men i litteraturlæsningen, hvorigennem deltagerne forandrede deres erkendelser om dem selv og deres omverden. Jeg vil som pendant til *opdagende skrivning* kalde denne praksis for *forandrende læsning*. Jeg har valgt ikke at kalde praksissen for den ellers nærliggende betegnelse *opdagende læsning*, fordi *opdagelse* netop er én ud af de fire beskrevne læseoplevelser, der med Ricæurs forklaring på forskellig vis *forandrer* deltagernes erkendelsesprocesser. Fluck beskriver læserens forandrede erkendelsesproces med begrebet *artikulationseffekt*, der beskriver netop litterære teksters evne at artikulere det, som læseren ikke selv har ord for: "[...] the act of reception allows us to give expression to [...] corporeal sensations that otherwise have not yet found any satisfactory expression" (Fluck 2013: 244). For Fluck har læsning som praksis et erkendelsespotentiale, der netop opstår i mødet mellem tekst og læser. Teksten sætter ord på det, som læseren ikke selv har ord for. På den måde arbejder Fluck som Hermann også med erkendelsespotentialet i litteratur. Men hvor Hermann beskriver erkendelser gennem skrivning sat ind i en kontekst af feltet narrativ medicin, arbejder Fluck i et receptionsæstetisk felt med læserens møde med teksten. I alle fire læseoplevelser oplevede deltagerne det fænomen, Fluck kalder artikulationseffekt. De oplevede, at den kreative tekst, som de enten selv havde skrevet og dernæst læste op eller som en anden deltager

havde skrevet og læste op for dem, artikulerede noget, de endnu ikke selv kunne sætte ord på i deres erkendelser om dem selv og deres omverden.

For det første artikulerede de andre deltagers tekster det, som læseren ikke selv havde ord for. Som beskrevet i analysen af læseoplevelsen *spejling* oplevede deltageren Christian netop dette: "Det mest magiske ved det her, det er, når de andre læser ting op [...] Nogle gange rammer det, hvor det gør rigtigt ondt, og man er sådan: fuck mand, det havde jeg ikke selv kunne sætte ord på". Teksten, som Christian hører en anden deltager læse op, artikulerer noget, som han "ikke selv kunne sætte ord på". Spejlingen opstår først i tekstens artikulation af det, der endnu ikke eksisterer i Christians bevidsthed. Idet teksten præsenterer det nye for ham, opdager han, at han spejler sig i det. På den måde forandrer tekstens artikulationseffekt Christians selverkendelse. Samme pointe fremhæver Laursen et al. (2023). I artiklen peges på, at pårørende til deltagere i skriveværksteder i læsningen af deres tekster kan samskabe eller omskabe deltagerernes selv. I dette skriveværksted er det ikke de pårørende, men de andre deltagere i værkstedet, der bidrager til Christians forståelse af sit selv; hans narrative identitet, fordi deres tekster artikulerer noget, som han ikke selv havde ord for.

Ligesom de andre deltagers tekster artikulerede det, som læseren ikke selv har ord for, kan deltagerne egne tekster også sætte ord på det uartikulerede i deltageren selv. Som beskrevet i analysen af læseoplevelsen *opdagelse* oplevede deltageren Gaia netop dette: "Det var det at læse det højt, det blev mere virkeligt, jeg forstod det mere". Teksten, som Gaia hører sig selv læse op, artikulerede noget, som før var uartikuleret. Særligt spændende er det, at hun selv havde skrevet teksten og på den måde selv havde sat ord på det uartikulerede. Opdagelsen opstod først i tekstens artikulation af det, der endnu ikke eksisterede i Gaias bevidsthed. Tekstens artikulationseffekt opstod på den måde i Gaias reception af teksten, og ikke idet hun skrev den. Gaias oplæsning af sin egen tekst genererede en forandring i hendes måde at erkende på. I skriveværkstedets fælleslæsninger fik deltagerne gennem de fire læseoplevelser mulighed for at forandre deres narrative identiteter. I afkodningen af de kreative tekster oplevede deltagerne at forandre deres selverkendelse og erkendelser om deres omverden og derigennem opleve deres narrative identiteter som formbare. Således har både den opdagende skrivning og den forandrende læsning bidraget til, at deltagerne har oplevet at kunne forme deres selvfortællinger.

Forandringspotentialer for deltagerne i de fire læseoplevelser blev muliggjort af netop teksternes evne til at artikulere det, deltagerne endnu ikke selv havde ord for om dem selv og

deres omverden – både deres egne og de andre deltageres tekster. Den forandrende læsning har faciliteret, at deltagerne har oplevet deres narrative identiteter som formbare.

6.2.2. Læsningens terapeutiske virkninger

Som vist herover har deltagerne oplevet, at de gennem læsningen af både deres egne og de andre deltageres kreative tekster forandrede deres selverkendelse og erkendelser om deres omverden. Den forandrende læsning har været central i deltagernes beskrivelse af, hvilke terapeutiske erkendelsespotentialer læsningen har haft. I spørgeskemaerne fremgår det, at samtlige deltagere i skriveforløbet oplevede, at det at være i fertilitetsbehandling påvirkede deres mentale sundhed negativt, ligesom alle deltagere i forskellig grad også havde en oplevelse af, at værkstedet generelt havde bidraget positivt til deres mentale sundhed. I foregående kapitel kunne jeg konkludere, at netop det *at skrive* kreative tekster for deltagerne havde haft et selvoplevet terapeutisk erkendelsespotentiale. Ligeledes har det *at læse* de kreative tekster også haft et selvoplevet terapeutisk erkendelsespotentiale.

For det første brugte deltagerne det terapeutiske erkendelsespotentiale i den forandrende læsning individuelt til at opnå nye erkendelser om dem selv og deres omverden. I det afsluttende spørgeskema til spørgsmålet om, hvad deltagerne har fået ud af at være med i værkstedet, svarer deltageren Mona:

Jeg har fundet et nyt fællesskab med personer, som forstår de ting, jeg har været igennem. Jeg er blevet bedre til at sætte ord på mine følelser, og jeg har fået mod på at dele mine tanker og følelser i endnu højere grad. Jeg har fået mere selvtillid og fået bekræftet, at jeg ikke er helt alene med mine tanker. Jeg har også fået en lyst til at tale endnu mere åbent med min mand om vores forløb, da jeg har fået nogle værktøjer til at sætte ord på de tanker.

Mona beskriver, hvordan hun oplever et "fællesskab" med de andre deltagere og ikke at være "helt alene" med sine tanker, fordi de "forstår", hvordan det opleves at være i fertilitetsbehandling. Hun beskriver også, hvordan hun har fået mere "selvtillid" og i højere grad "har fået mod på at dele sine tanker og følelser", fordi hun har "fået nogle værktøjer til at sætte ord på" disse. Fælleslæsningen er for Mona central i hendes beskrivelse af skriveværkstedets terapeutiske virkninger, fordi denne har faciliteret et fællesskab med de andre deltagere, en oplevelse af at

blive forstået som menneske og mod på og værktøjer til at dele de svære følelser og tanker. Ligeledes fremhæver deltageren Karoline også fælleslæsningen som central i sin positive oplevelse af værkstedet. Til spørgsmålet om, på hvilken måde (hvis nogen) at værkstedet havde tilføjet positivt til deltagernes daglige liv, svarede Karoline i det afsluttende spørgeskema: "Det var overraskende stærkt at læse højt, og det var rørende at blive lukket ind i de andre deltageres perspektiver/erfaringer." Fælleslæsningen var central i hendes oplevelse af, hvad der havde været positivt i skriveforløbet – både selv at læse sine egne tekster op og at læse de andres. Nielsen og Rasmussen (2021) peger ligesom jeg på, at deltagere i skriveværksteder kan opleve, at de i eksponeringen for de andre deltageres oplevelser og narrativer øger sandsynligheden for at genkende deres egen sygdomsoplevelse, såvel som at skriveværksteder kan give deltagerne mulighed for at vise sårbarhed, der kan øge selvværd og accept af svære følelser. Deltagerne brugte netop det terapeutiske erkendelsespotentialer i den forandrende læsning individuelt til at opnå nye erkendelser om dem selv og deres omverden.

For det andet brugte deltagerne det terapeutiske erkendelsespotentialer i den forandrende læsning kollektivt som et redskab til at kommunikere med deres omverden. Alle fire interviewdeltagere fortalte, at de læste deres kreative tekster op for deres partnere efter værkstedsgangene. For eksempel fortalte Christian i sit interview: "Jeg har haft kæmpe gavn af at dele mine tekster med Sara. Det har både rørt mig dybt, men det har også rørt hende dybt. Det har fremprovokeret følelser og gråd hos os begge som en form for forløsning". Christian er et eksempel på, at den forandrende læsning har været en praksis deltagerne også har brugt i kommunikationen med deres omverden. Laursen et al. (2023) peger ligeledes på, at det for deltagere i skriveværksteder kan være givende at dele teksterne, de producerede på værkstedet, med deres pårørende. Ligesom Christian brugte deltagerne generelt den forandrende læsning i kommunikationen med deres omverden. I det afsluttende spørgeskema svarede syv deltagere, at de på baggrund af skriveværkstedet kommunikerede *bedre* med deres nære om det at være i fertilitetsbehandling, hvor kun to deltagere kommunikerer *oftere*. I foregående kapitel konkluderede jeg, at dette skyldes, at deltagernes tilegnelse af et sanseligt sprog gennem deres praksis som skribenter havde forbedret kommunikationen med deres nære. Det tyder ligeledes på, at den forandrende læsning også har indvirket på den forbedrede kommunikation med deltagernes nære. I det afsluttende spørgeskema til spørgsmålet om, hvilke faktorer (hvis nogen) der som resultat af værkstedet havde forandret deltagernes kommunikation med deres nære, svarede seks deltagere, at de havde fået mere mod på at dele, en deltager svarede, at hun

oplevede at behandlingen var mindre tabuiseret end før, og to deltagere, at deres syn på deres nære havde forandret sig. Deltageren Louise tilføjede til spørgsmålet: "Jeg har fået en bedre forståelse af det, jeg går igennem, og de følelser, jeg har, som gør mig bedre i stand til at udtrykke det". Deltageren Maja tilføjer, at "Behandlingen opleves anderledes – mindre ensom". Deltageren Amalie "[...] har fået et større perspektiv af at være et fællesskab". I svarene på, hvad der har forbedret deltagernes kommunikation med deres nære og derved det terapeutiske erkendelsespotentialer, er det centrale deltagernes oplevelse af læsningens forandringspotentialer.

Samtlige deltagere havde en oplevelse af, at værkstedet generelt havde bidraget positivt til deres mentale sundhed. Den forandrende læsning har været central i deltagernes beskrivelse af, hvilke terapeutiske erkendelsespotentialer læsningen har haft. Deltagerne har anvendt den forandrende læsning individuelt til at opnå nye erkendelser om dem selv og deres omverden og kollektivt som et terapeutisk redskab til at kommunikere med deres nære.

6.2.3. Opsamling: Forandrende læsning

Jeg har i denne delanalyse undersøgt, hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger deltagere oplevede i deres praksis som læsere. Forandringspotentialer i de fire læseoplevelser blev muliggjort af teksternes evne til at artikulere det, deltagere endnu ikke selv havde ord for. Dette har også faciliteret, at deltagere har oplevet deres narrative identiteter som formbare. Samtlige deltagere havde en oplevelse af, at værkstedet generelt havde bidraget positivt til deres mentale sundhed. Den forandrende læsning har været central i deltagernes beskrivelse af, hvilke terapeutiske erkendelsespotentialer læsningen har haft.

7. Diskussion

I specialets diskussion vil jeg sammenfatte specialets analytiske fund og diskutere begrænsningerne for mit undersøgelsesdesign. Dernæst vil jeg perspektivere og diskutere specialets fund med anden forskning inden for feltet af studier i faciliteret kreativ skrivning såvel som i studier af andre metoder inden for skrivning og læsnings terapeutiske virkninger. Afslutningsvist vil jeg på baggrund af denne sammenfatning og perspektivering fremføre et argument for litteraturteoriens betydning i og for feltet.

7.1. Sammenfatning: Skrivning og læsning som praksis

Deltagerne agerede som skribenter under skriveværkstedets skriveøvelser, og de agerede som læsere i skriveværkstedets fælleslæsninger. Netop disse to typer praksis har været objekt for mine to analyser. I første analyse kunne jeg på baggrund af en litterær vurdering konkludere, at deltagerne havde tilegnet sig en litterær formbevidsthed, et sanseligt sprog, som resultat af skriveværkstedet. Deltagerne brugte erkendelsespotentialiet i det sanselige sprog til opdagelser om dem selv og deres omverden. I anden delanalyse fremsatte jeg en typologi for læseoplevelserne *samskabelse*, *opdagelse*, *spejling* og *udvidelse*. Læseoplevelserne forandrede deltagernes narrative identiteter gennem ny selverkendelse og nye erkendelser om deres omverden. Forandringspotentialet blev muliggjort af netop teksternes evne til at artikulere det, deltagerne endnu ikke selv havde ord for. Samtlige deltagere havde en oplevelse af, at værkstedet generelt havde bidraget positivt til deres mentale sundhed. Både den opdagende skrivning og den forandrende læsning har været centrale i deltagernes beskrivelse af, hvilke terapeutiske virkninger værkstedet har haft.

Begrænsningerne i mit undersøgelsesdesign er for det første den etnografiske udfordring ved interviews; at deltagerne gav bekræftende svar på mine spørgsmål. Flere deltagere udtrykte en personlig investering i, at min undersøgelse gav positive svar, fordi det ville være med til at udbrede kendskabet til de psykosociale udfordringer omkring at være i fertilitetsbehandling. Fordi værkstedet var en eksplorativ intervention er en anden begrænsning ved undersøgelsesdesignet, at interventionen ikke fulgte en forandringsmodel, som netop kunne strukturere mit fokus i undersøgelsen. I forlængelse af dette havde jeg heller ikke fremsat en kontrolgruppe. Afslutningsvist er en tredje begrænsning, at deltagerne var en så homogen og privilegeret socioøkonomisk gruppe, som ikke reflekterer den socioøkonomiske sammensætning af patienter i det danske sundhedsvæsen.

7.2. Perspektivering: Det terapeutiske erkendelsespotential

Indeværende speciale er det første studie i dansk og international sammenhæng, der har isoleret deltagernes læsepraksis, undersøgt denne selvstændigt og fremsat en typologi i et studie af værksteder i faciliteret kreativ skrivning. Ligesom det også er den første undersøgelse af sammenhængen mellem tilegnelsen af litterær formbevidsthed og de afledte terapeutiske virkninger heraf. Sammen med studiet Andersen et al. (2022) er specialet det eneste andet *litterære*

studie af værksteder i faciliteret kreativ skrivning, ligesom disse også er de eneste studier, der har inddraget deltagernes kreative tekster som en del af datakorpus. Specialets litterære analyser og positionering i feltet har bibragt unikke fund om både deltagernes læsepraksis, informeret af postkritikkens receptionsteoretiske linse (Felski 2008; Fluck 2013), såvel som udviklingen af deltagernes litterære formbevidsthed, informeret af en litteraturteoretisk viden om sanseligt sprog og kreativ skrivning (LaPlante 2010; Llambías 2015; Rasmussen 2017; Ringgaard 2021; Uldbjerg et al. 2021). Både i analysen af det terapeutiske erkendelsespotentiale i kreativ skrivning, kaldt opdagende skrivning, såvel som i fælleslæsningerne, kaldt forandrende læsning, konkluderede jeg, at deltagerne har haft et selvoplevet terapeutisk udbytte af at deltage i skriveværkstedet.

De terapeutiske virkninger af skriveværksteder er en etableret del af forskningsfeltet i både dansk sammenhæng (Andersen et al. 2022; Hansen et al. 2019; Hellum et al. 2017; Laurssen et al. 2023; Nielsen & Rasmussen 2021; Rasmussen et al. 2023; Tarp et al. 2019; Zwisler et al. 2017) og international sammenhæng (Bolton 2011; Forsell et al. 2022; Gripsrud et al. 2016; Harthill et al. 2004; Mundy et al. 2022; Pennebaker 1997b; Sampson 2004; Stickley et al. 2021). Disse studier kan – ligesom indeværende speciale – observere ved kvalitative analytiske fund, at deltagerne oplevede, at værkstederne havde afledte terapeutiske virkninger – enten sundhedsfremmende, rehabiliterende eller på anden måde positive psykosociale virkninger. Dog har ingen studier endnu entydigt konkluderet inden for sundhedsvidenskabelige standarder gennem kvantitative studier eller systematiske reviews af evidens for effekt, at skrivning har terapeutiske virkninger. Der findes i skrivende stund kun to systematiske reviews af skriveværksteder for patienter. Nyssen et al. (2016) har udarbejdet et systematisk review af omkring 60 studier af effekterne af skrivning som intervention for mennesker med kroniske sygdomme. Studiet undersøgte både dokumentationen af virkningen af kreativ, refleksiv og ekspressiv skrivning både i faciliteret form og som individstyret praksis med studier af individstyret ekspressiv skrivning højst repræsenteret. De konkluderer, at dokumentationen af evidens for effekt af netop individstyret ekspressiv skrivning var svag. Anderledes åbner de op for, at faciliterede skriveinterventioner – som fx faciliteret kreativ skrivning – har terapeutisk potentiale, men at det kræver yderligere forskning at kunne danne et evidensgrundlag for dette (ibid.). Mundy et al. (2022) har ligeledes lavet et systematisk review af seks studier, to kvantitative og fire kvalitative studier, af effekterne af skrivning som intervention, men for mennesker med psykisk sygdom. Dette studie har kun medtaget faciliteret gruppebaseret kreativ skrivning og

konkluderer med forbehold for yderligere forskning, at metoden har potentiale som supplement i rehabiliteringsprocessen. Ligesom der i feltet er uenighed om, hvilke metoder for skrivning der medtages, og hvordan værkstederne og deres virkning kan og bør dokumenteres, er der ligeledes heller ikke endnu etableret forandringsmodeller, der gør det muligt for værkstederne at blive replicerbare. Nielsen & Rasmussen (2021) har opstillet en forandringsmodel for skriveværksteder i metoden faciliteret kreativ skrivning, som Laursen et al. (2021) har suppleret og kvalificeret, men der er endnu et stykke vej, før feltet er blevet enige om en model såvel som har et udbygget og etableret evidensgrundlag for en sådan models virkninger. Nielsen & Rasmussen (2021) påpeger netop den udfordring feltet narrativ medicin har som interdisciplinært felt med videnskaber med stor diversitet i erkendelsesinteresserer, metoder, evidensgrundlag og opfattelser af, hvad viden er, internt og imellem humaniora, samfundsvidenskab og sundhedsvidenskab. Den udfordring peger også ind i den interdisciplinære konflikt omkring, hvorvidt man på baggrund af kvalitative studier af et skriveværksted kan etablere et evidensgrundlag for at konkludere, at skriveværkstedet har terapeutiske virkninger. I artiklen stiller de også spørgsmålet, om det modsat er muligt at anvende et kvantitativt evidensbegreb til at beskrive effekterne af kreative skriveværkstedet som netop kontekstbaserede og sociale rum. Jeg har i specialet lavet to typer af kvalitativ analyse af deltagernes oplevelse og udbytte af værkstedet: en undersøgelse af deltagernes tilegnelse af en litterær formbevidsthed og en typologi for deltagernes affektive engagement i de kreative tekster i fælleslæsningerne. Begge teoretisk funderede analyser gør mig i stand til at konkludere, at deltagerne i dette skriveværksted har oplevet, at værkstedet havde terapeutiske virkninger. Dette speciale er derfor et blandt mange kvalitative studier, der peger på de potentielle, afledte terapeutiske virkninger af værksteder i faciliteret kreativ skrivning. Det er en oplagt mulighed for fremtidig forskning at udarbejde et systematisk review af dokumentationen af effekt for værksteder i faciliteret kreativ skrivning for mennesker, der er i behandling for andre sygdomme end psykisk sygdom, som et tillæg til det kvantitative review for mennesker med psykisk sygdom (Mundy et al. 2022). Ligeledes vil det være muligt på baggrund af specialet at udarbejde en forandringsmodel for interventioner i faciliteret kreativ skrivning for mennesker i fertilitetsbehandling til implementering i det danske sundhedsvæsen.

De terapeutiske virkninger af skrivning og skrivning som supplement i behandlingen af patienter er inden for feltet narrativ medicin ikke kun begrænset til metoden kreativ skrivning. Også metoder som ekspressiv skrivning (Pennebaker 1997a; Pennebaker 2000; Pennebaker &

Evans 2014), refleksiv skrivning (Bolton 2001; 2009; 2011) og terapeutisk skrivning (Bolton 2008; Bolton et al. 2006; Hunter 2003; McNichol 2016) har vist sig som havende positive virkninger for skribenten. Ekspressiv og terapeutisk skrivning optræder ofte i kliniske sammenhænge inden for behandlingsformen narrativ terapi, hvor refleksiv skrivning i mindre grad har at gøre med behandling af patienter, men i stedet bruges som et redskab af fx læger til netop refleksion og professionel udvikling (Uldbjerg et al. 2021; Nielsen & Rasmussen 2021). I Danmark er skrivning som supplerende behandlingsform bl.a. repræsenteret af psykiater og litterat Birgit Bundesen, der er stifter af forskningscenter Nationalt Center for Kunst og Mental Sundhed (CKMS) på Psykiatrisk Center Amager og forskningsleder i projektet REWRITELIZE (Bundesen et al. 2020; Bundesen et al. 2024; Bundesen & Rosenbaum 2021). På centeret har de forsket i og videreudviklet metoden *participatory art*, der er en deltagerfokuseret kunstnerisk behandlingsform i spændingsfeltet mellem en kunstgruppe og en gruppeterapeutisk intervention (Bundesen et al. 2024). Som nævnt konkluderer Nyssen et al. (2016), at dokumentationen af evidens for effekt af individstyret ekspressiv skrivning på daværende tidspunkt var svag, men at faciliterede interventioner havde potentiale for at have terapeutiske virkninger. Den faciliterede form deler både *participatory arts* og faciliteret kreativ skrivning, ligesom også begge ledes af en kunstnerisk autoritet og foregår i en gruppe. Til forskel fra faciliteret kreativ skrivning sker *participatory arts* i en terapeutisk ramme, da interventionen ledes i samarbejde med en terapeut og er praktiseret med metoder fra gruppeterapi (Bundesen et al. 2024). Den terapeutiske ramme for faciliteret kreativ skrivning er anderledes, da formålet netop ikke er at være terapi. Harthill et al. (2004) foreslår, at kreativ skrivning ved netop ikke at være terapi har vist sig at have et terapeutisk potentiale, ligesom professor Celia Hunt peger på det terapeutiske potentiale i kreativ skrivning som kunstform (Hunt 2000). Jeg har i dette speciale gjort samme konklusion som lignende studier af de terapeutiske virkninger af kreativ skrivning, der peger på, at det terapeutiske potentiale opstår, når skriveværkstedet dyrker skrivning som kunstform frem for skrivning som terapi (Andersen et al. 2022; Laursen et al. 2023; Rasmussen et al. 2023). Det tyder på, at den kunstneriske facilitering er fremmende for deltagernes terapeutiske udbytte af interventionen, men at den terapeutiske ramme modsat ikke er en nødvendig betingelse for samme.

Ligeledes har flere forskere både nationalt og internationalt beskæftiget sig med de terapeutiske virkninger af læsning, herunder læsning som sundhedsfremme for patienter - både inden for metoden *shared reading* (Billington 2016; Billington et al. 2019; Chapple et al. 2023;

Davis 2020; Davis et al. 2020; Longden et al. 2016; Longden et al. 2015; Steenberg et al. 2024; Steenberg 2013; Tangerås et al. 2022) og inden for metoden *biblioterapi* (Heimes 2012; McCullis 2012; Petterson 2020; Wells et al. 2023). Hvor biblioterapi er terapeutisk rammesat, er shared reading ligesom kreativ skrivning en metode, hvor det terapeutiske i stedet opstår i menneskets møde med kunsten. Metoden bliver ikke kun brugt inden for sundhedssystemet og i forskningen, men også af den brede offentlighed i de frivilligt drevne organisationer: den britiske The Reader og den danske pendant Læseforeningen. Metoden går ud på, at mennesker i fællesskab læser skønlitterære tekster højt og deler deres umiddelbare oplevelse af teksterne med hinanden. Særligt for denne metode er det, at fælleslæsningen ikke faciliteres af en kunstnerisk autoritet, som det er tilfældet i værksteder med kreativ skrivning, men af en frivillig læseguide uden kunstnerisk eller litterær uddannelse, men med et kort autoriseringskursus. Ligeledes er fælleslæsningen i shared reading ikke med udgangspunkt i tekster, som deltagerne selv har skrevet, men af professionelle forfatteres tekster (Steenberg et al. 2024). Til trods for at shared reading minder om fælleslæsningerne beskrevet i specialet, viser studier i kreativ skrivning, at netop facilitators kunstneriske uddannelse har en betydning for deltagernes udbytte (Hunt & Sampson 1998; McLoughlin 2004). Ligeledes går man i metoden shared reading også glip af de erkendelser, der i værksteder i kreativ skrivning kommer ud af tilegnelsen af en litterær formbevidsthed, såvel som i de erkendelser, der opstår deltagerne imellem, når de læser netop hinandens tekster. Modsat har shared reading og fælleslæsningerne i skriveværksteder det til fælles, at teksterne netop læses i fællesskab i et socialt rum praktiseret deltagerne imellem, som studier viser har betydning for læsningens positive virkninger (Laursen et al. 2021; Gejl 2017; Stickley et al. 2018). Det tyder på, at den kunstneriske facilitering, såvel som at deltagerne selv har skrevet de tekster, de læser, om end ikke er nødvendige betingelser for et terapeutisk udbytte af læsningen, så dog til fordel for disse, men at netop det at læse teksterne i fællesskab er en nødvendig betingelse for terapeutiske udbytte af læsningen.

7.3. Litteraturteoriens betydning i og for feltet

Jeg vil herunder ud fra specialets fund argumentere for litteraturteoriens unikke og værdifulde betydning i og for studier i værksteder i faciliteret kreativ skrivning. For det første kan litteraturstudier bidrage med analyse af den litteraturæstetiske påvirkning på deltagerne i skriveværkstedet. Dette speciale har vist at ved at sammenholde deltagernes litteraturæstetiske udvikling med værkstedets afledte terapeutiske virkninger, kan man med større sikkerhed slutte,

at de afledte terapeutiske virkninger er afledt af deltagernes litteraturæstetiske udvikling. Derfor kan skriveværksteder informeret af litteraturteoretisk viden og metode etablere et evidensgrundlag for sit terapeutiske erkendelsespotentialer og på den måde legitimere sig som sundhedsfremmende intervention for patienter. For det andet kan litteraturstudier og i særdeleshed litteraturreceptionsstudier bidrage med at undersøge den del af værksteder i kreativ skrivning, som vi endnu ikke har en metodologi for, nemlig fælleslæsningerne. Det etablerede forskningsområde omkring værksteder i faciliteret kreativ skrivning har endnu ikke undersøgt læsepraksis og denne praksis' virkninger på deltagerne som et selvstændigt aspekt af disse værksteder. Som beskrevet ovenfor er metodologien for skriveøvelserne, den kreative skrivning, en velbeskrevet metodologi, som gør det muligt at genskabe skriveøvelsernes form og derved også positive virkninger for deltagere på nye værksteder i kreativ skrivning. Men hvis vi skal kunne reproducere værkstedet som helhed, bør også fælleslæsningerne beskrives og analyseres. Mit speciale er et eksempel på netop en sådan beskrivelse og analyse af fælleslæsningen som fænomen i et skriveværksted informeret af litteraturreceptionsteori. Som min analyse af deltagernes læsepraksis har vist, har fælleslæsningerne isoleret egne afledte terapeutiske erkendelsespotentialer for deltagerne, som man kan risikere at gå glip af, hvis fælleslæsningerne ikke bliver et integreret og selvstændigt objekt for studier af værksteder i faciliteret kreativ skrivning. Litteraturteoriens og i særdeleshed litteraturreceptionsteoriens viden og analysemetode bør være en integreret del af studier i værksteder i faciliteret kreativ skrivning, fordi denne viden kan bibringe unik viden om deltagernes oplevelse og udbytte af disse.

8. Konklusion

Jeg har i dette speciale overordnet undersøgt, hvilke oplevelser deltagerne i "Skriveforløb for mennesker i fertilitetsbehandling" har med faciliteret kreativ skrivning som litterær praksis, og hvilket terapeutisk potentialer denne praksis kan have. Jeg har som specialestuderende fulgt dette skriveforløb i løbet af seks uger i efteråret 2024. Forløbet blev faciliteret af forfatter Tine Høeg og talte i alt 12 deltagere, der alle var eller havde været i fertilitetsbehandling. Jeg har på baggrund af et etnografisk feltarbejde lavet en kvalitativ evaluering af deltagernes oplevelse og udbytte af skriveværkstedet. Rammeverkerne for analyse af min empiri udgøres af henholdsvis feltet litteratur i praksis, nærmere bestemt postkritiske litteraturreceptionsteorier, og feltet litteratur og sundhed, herunder narrativ medicin.

Deltagerne agerede som skribenter under skriveværkstedets skriveøvelser, og de agerede som læsere i skriveværkstedets fælleslæsninger. Disse to typer praksis fremstår med hver deres problemfelt som afdækkende deltagernes samlede oplevelse og udbytte af workshopen. I første analyse af deltagernes praksis som skribenter har jeg undersøgt, hvorledes det at skrive kreative tekster i en faciliteret ramme har forbedret deltagernes litterære formbevidsthed, såvel som hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger deltagernes praksis som skribenter i værkstedet har. Både i deltagernes produktion af de kreative tekster såvel som i deres måde at læse, forstå og tale om litteratur gennem nærlæsning i skriveværkstedets fælleslæsninger har jeg kunne spore en udvikling af deltagernes litterære formbevidsthed. Jeg kan på baggrund af en litterær vurdering konkludere, at deltagerne har tilegnet sig et sanseligt sprog som resultat af skriveværkstedet. Deltagerne oplevede et terapeutisk erkendelsespotentiale i det sanselige sprog, som de brugte som et opdagelsesredskab til at opnå nye erkendelser om dem selv og deres omverden. Opdagelserne har de brugt individuelt til personlig heling og kollektivt til at forbedre kommunikationen med deres nære. Samtlige deltagere oplevede, at værkstedet bidrog positivt til deres mentale sundhed. Ved netop ikke at være en terapeutisk praksis har værkstedet vist sig at have terapeutiske virkninger for deltagerne. Deltagerne fik herigennem lov til at træde ud af en sygdomskontekst og i stedet ind i at være skabende subjekter gennem et fokus på et fælles tredje, nemlig skrivningen. Dette har faciliteret, at deltagerne oplevede deres narrative identitet som formbar. Idet jeg både konkluderer, at deltagerne gennem skriveværkstedet tilegner sig en litterær formbevidsthed, ligesom deltagerne oplever, at værkstedet har haft afledte terapeutiske virkninger, kan jeg med større sandsynlighed konkludere, at de oplevede terapeutiske virkninger er opstået som følge af deres deltagelse i skriveværkstedet.

I anden analyse af deltagernes praksis som læsere har jeg undersøgt, hvordan læsning og oplæsning af deltagernes kreative tekster påvirkede deltagernes syn på deres omverden og på dem selv, såvel som hvilke selvoplevede terapeutiske virkninger deltagerne oplevede i deres praksis som læsere. Jeg har fremsat en typologi for fire læseoplevelser, der beskriver deltagernes affektive og sociale fortolkningspraksis i læsningen af de kreative tekster, de producerede i skriveøvelserne. I læseoplevelserne *samskabelse* og *opdagelse* forandredes oplæseren gennem læsning af sin egen tekst. I læseoplevelserne *spejling* og *udvidelse* forandredes læseren gennem læsningen af en anden deltagers tekst. I læseoplevelserne *samskabelse* og *udvidelse* læste deltageren ud fra et udadvendt blik på sin omverden. Herigennem forandrede denne sin narrative

identitet gennem nye erkendelser om sin omverden og gældende for læseoplevelsen *samskabelse* også gennem ny selverkendelse. I læseoplevelserne *opdagelse* og *spejling* læste deltageren ud fra et indadvendt blik på sig selv. Herigennem forandrede denne sin narrative identitet gennem ny selverkendelse. Forandringspotentialer for deltagerne i de fire læseoplevelser blev muliggjort af netop teksternes evne til at artikulere det, deltagerne endnu ikke selv havde ord for. Dette har faciliteret, at deltagerne har oplevet deres narrative identiteter som formbare. Ligesom den opdagende skrivning har også den forandrende læsning været central i deltagernes beskrivelse af, hvilke terapeutiske erkendelsespotentialer værkstedet har haft. Deltagerne har anvendt den forandrende læsning individuelt til at opnå nye erkendelser om dem selv og deres omverden og kollektivt som et terapeutisk redskab til at kommunikere med deres nære.

Indeværende speciale er det første studie i dansk og international sammenhæng, der har isoleret deltagernes læsepraksis, undersøgt denne selvstændigt og fremsat en typologi i et studie af værksteder i faciliteret kreativ skrivning. Ligesom det også er den første undersøgelse af sammenhængen mellem tilegnelsen af litterær formbevidsthed og de afledte terapeutiske virkninger heraf. Specialet frembringer derfor også viden om, hvorledes litteraturvidenskabelig teori og analysemetode kan appliceres i det tværfaglige forskningsfelt af studier af interventioner i faciliteret kreativ skrivning.

Bibliografi

- Andersen, T. R., Laursen, S. S., Hansen, H. P., & Rasmussen, A. J. (2022). "Skrift som sansenær erindring: En undersøgelse af den kreative skrivning på skriveværksteder for mennesker med kronisk sygdom". I *Nordic Journal of Arts, Culture and Wellbeing*, 4(2), 1-12. <https://doi.org/10.18261/njach.4.2.1>
- Billington, J. (2016). *Is literature healthy?*. Oxford University Press.
- Billington, J., Davis, P., Farrington, G., Green, K., Magee, F., Steenberg, M., & Tangeraas, T. M. (2019). "Qualitative Methods II: Developing Innovative Qualitative Approaches in Research on Reading and Health". I *Reading and Mental Health*, 191-240. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-21762-4_10
- Bolton, G. (2001). *Reflective Practice. Writing and Professional Development*. London: Paul Chapman.
- Bolton, G. (2008). "'Writing is a way of saying things I can't say' – therapeutic creative writing: a qualitative study of its value to people with cancer cared for in cancer and palliative healthcare". *Medical humanities*, 34(1), 40-46. [10.1136/jmh.2007.000255](https://doi.org/10.1136/jmh.2007.000255)
- Bolton, G. (2009). "Write to learn: reflective practice writing". I *Innovait*, 2(12), 752-754. <https://doi.org/10.1093/innovait/inp105>
- Bolton, G. (2011). *Write Yourself. Creative writing and personal development*. Jessica Kingsley Publishers.
- Bolton, G., Field, V., & Thompson, K. (2006). *Writing Works. A Ressource Handbook for Therapeutic Writing Workshops and Activities*. Jessica Kingsley Publishing.
- Brinkmann, S. (2015). "Etik i en kvalitativ verden". I Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (red.). *Kvalitative metoder. En grundbog*, 463-479. Hans Reitzels Forlag.
- Bundesen, B., & Rosenbaum, B. (2021). "REWRITALIZE: Kreative skrivegrupper som del af den psykiatriske behandling". I Gammelgaard, L. R., Jespersen, M. R., & Uldbjerg, S. (red.). *Skrivning og sundhed*, 185-214. Aarhus Universitetsforlag.
- Bundesen, B., Brestisson, J. T., Llamías, P., & Rosenbaum, B. (2024). *Kunsten at komme sig. REWRITALIZE: Skrivegrupper i psykiatrien*. Forlaget Klim.
- Bundesen, B., Serup, M. G., Aymo-Boot, M., Djørup, A., Fritzsche, L., Gejl, T., Rosenbaum, B. (2020). "REWRITALIZE: Participatory Creative Writing Groups Led by Authors in Collaboration with Mental Health Care Professionals for People Experiencing Severe Mental

Illness". I *Nordic Journal of Arts, Culture and Health*, 2, 140-147.

<https://doi.org/10.18261/issn.2535-7913-2020-02-05>

Chapple, M., Davis, P., Billington, J., & Corcoran, R. (2023). "Exploring the different cognitive, emotional and imaginative experiences of autistic and non-autistic adult readers when contemplating serious literature as compared to non-fiction". I *Frontiers in Psychology*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1001268>

Charon, R. (2006). *Narrative medicine. Honoring the stories of illness* (1st ed.). Oxford University Press.

Charon, R., Hermann, N., & Devlin, M. J. (2016). "Close Reading and Creative Writing in Clinical Education: Teaching Attention, Representation, and Affiliation". I *Academic Medicine*, 91(3), 345–350. <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000000827>

Dahler-Larsen, P. (2015). "Evaluerings". I Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (red.). *Kvalitative metoder. En grundbog*, 181-196. Hans Reitzels Forlag.

Davis, P. (2020). *Reading for life*. Oxford University Press.

Davis, P., Billington, J., Charise, A., Brown, B., & Crawford, P. (2020). "Reading". I *The Routledge Companion to Health Humanities*, 282–286. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780429469060-39>.

Fedder, J. (2024). "Skal infertile mænd behandles i fertilitetsklinikkerne?". I *Ugeskrift for læger*.

Felski, R. (2008). *Uses of Literature*. Blackwell Publishing.

Felski, R. (2015). *The limits of critique*. The University of Chicago Press.

Felski, R. (2019). "Forord". I Mai, A-M. (red.). *Litteratur i brug*, 7-11. Forlaget SPRING.

Felski, R. (2020). *Hooked*. The University Of Chicago Press.

Fisher, J. R., & Hammarberg, K. (2011). "Psychological and social aspects of infertility in men: an overview of the evidence and implications for psychologically informed clinical care and future research". I *Asian journal of andrology*, 14(1), 121-129.
<https://doi.org/10.1038/aja.2011.72>

Fluck, W. (2013). "The Imaginary and the Second Narrative: Reading as Transfer". I Bieger, L, Saldívar, R., & Voelz, J. (red.). *The Imaginary and Its Worlds. American Studies after the Transnational Turn*, 237-264. Dartmouth College Press.

Forsell, J. S., Koskinen, C., & Nyholm, L. (2022). "Caring as temporal turns in life through

- creative writing". I *Nordic Journal of Arts, Culture and Health*, 4(1), 1–11.
<https://doi.org/10.18261/njach.4.1.7>
- Frederiksen, M. (2015). "Mixed methods-forskning". I Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (red.). *Kvalitative metoder. En grundbog*, 197-213. Hans Reitzels Forlag.
- Gejl, T. (2017). "Har litteraturen et helende potentiale?". I Rasmussen, A. J. (red.). *Læse, skrive og hele. Perspektiver på narrativ medicin*, 71-78. Syddansk Universitetsforlag.
- Gregersen, M., & Skriveren, T. (2016). "Den materielle drejning?". I *Den materielle drejning. Natur, teknologi og krop i (nyere) dansk litteratur*, 13-26. Syddansk Universitetsforlag.
- Greil, A. L., Schmidt, L., & Peterson, B. (2016). "Psychosocial and biological approaches to understanding and treating adjustment to infertility". I *Oxford handbook of perinatal psychology*, 524-547. Oxford University Press.
- Gripsrud, B. H., Brassil, K. J., Summers, B., Søliland, H., Kronowitz, S., & Lode, K. (2016). "Capturing the Experience: Reflections of Women with Breast Cancer Engaged in an Expressive Writing Intervention". I *Cancer Nursing*, 39(4), 51–60.
<https://doi.org/10.1097/NCC.0000000000000300>
- Handesten, L. (2019). "Litteratur i brug". I Mai, A-M. (red.). *Litteratur i brug*, 19-42. Forlaget SPRING.
- Hansen, H. P., Laursen, S. S., Zwisler, A.-D., & Rasmussen, A. J. (2019). "I'm sure that there is something healing in the writing process". I *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 16(31), 167–185. <https://doi.org/10.7146/tfss.v16i31.116963>
- Hansen, T. G., Rasmussen, A. J., Mai, A-M., Rossing, C., Andersen, M. K., & Hedegaard, U. (2024). "Pharmacists' empathy after a postgraduate course in narrative medicine: An observational study". I *International Journal of Clinical Pharmacy*. <https://doi.org/10.1007/s11096-024-01815-w>
- Harthill, G., Low, J., Moran, S., Purse, M., Ryder-Richardson, E., & Sampson, F. (2004). "A case study: The kindfisher project". I F. Sampson (red.). *Creative writing in health and social care*, 92–116. Jessica Kingsley Publishers.
- Hastrup, K. (2015). "Feltarbejde". I Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (red.). *Kvalitative metoder. En grundbog*, 55-80. Hans Reitzels Forlag.
- Heimes, S. (2017). *Lesen macht gesund: Die Heilkraft der Bibliothérapie*. Vandenhoeck and Ruprecht.
- Hellum, R., Jensen, S., & Nielsen, A. (2017). "Is training in creative writing a feasible treatment

- adjunct for clients suffering from chronic alcohol-use disorder?”. I *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 34(4), 299–313. <https://doi.org/10.1177/1455072517696507>
- Hermann, N. (2017). “Creativity: What, Why, and Where?”. (2017). I R. Charon, S. Dasgupta, N. Hermann, C. Irvine, E. R. Marcus, E. R. Colòn, D. Spencer, M. Spiegel (red.). *The Principles and Practice of Narrative Medicine*, 211–232. Oxford University Press.
- Hermann, N. (2021). ”KREATIVITET: HVAD, HVORFOR OG HVOR?”. I Gammelgaard, L. R., Jespersen, M. R., & Uldbjerg, S. (red.). *Skrivning og sundhed*, 33-62. Aarhus University Press.
- Hunt, C. (2000). *Therapeutic dimensions of autobiography in creative writing*. Jessica Kingsley Publishers.
- Hunt, C., & Sampson, F. (Red.). (1998). *The self on the page: Theory and practice of creative writing in personal development*. Jessica Kingsley.
- Hunter, A. (2003). *The sanity manual: the therapeutic uses of writing*. Kroshka Books.
- Johansson, M., Adolfsson, A., Berg, M., Francis, J., Hogström, L., Janson, P. O., Sogn, J., & Hellström, A. L. (2010). “Gender perspective on quality of life, comparisons between groups 4-5.5 years after unsuccessful or successful IVF treatment”. I *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, 89(5), 683–691.
<https://doi.org/10.3109/00016341003657892>
- Kjaer, T. K., Jensen, A., Dalton, S. O., Johansen, C., Schmiedel, S., & Kjaer, S. K. (2011). ”Suicide in Danish women evaluated for fertility problems”. I *Human Reproduction*, 26(9), 2401–2407. <https://doi.org/10.1093/humrep/der188>
- Koert, E., Malling, G. M. H., Sylvest, R., Krog, M. C., Kolte, A. M., Schmidt, L., & Nielsen, H. S. (2018). ”Recurrent pregnancy loss: couples’ perspectives on their need for treatment, support and follow up”. I *Human Reproduction*, Volume 34, Issue 2, 291-296, <https://doi.org/10.1093/humrep/dey362>
- LaPlante, A. (2010). *The Making of a Story. A Norton Guide to Creative Writing*. W. W. Norton & Company.
- Latour, B. (2008). *En ny sociologi for et nyt samfund: introduktion til aktør-netværk-teori*. Akademisk Forlag.
- Laursen, S. S., Andersen, T. R., & Hansen, H. P. (2021). ”Kreativ skrivning som rehabilitering”. I A. J. Rasmussen, A. M. Mai og H. P. Hansen (red.). *Narrativ medicin i uddannelse og praksis*, 135–161. Gads Forlag.

- Laursen, S.S., Rasmussen, A.J., Andersen, T.R. & Hansen, H.P. (2023). "It Really Just Wrote It self: Facilitated Creative Writing for People With Chronic Illness". I Casal, T. & de Jesus Cabral, M. (red.). *Global Perspective on Probing Narratives in Healthcare*, 97-112. IGI Global.
- Llambías, P. (2015). *Skrivning for begyndere. Om skønlitterær skrivekunst for begyndere - en personlig refleksion*. Gyldendal.
- Llambías, P. (2017). "Der er ingen forskel på at undervise mennesker med kræft og mennesker uden kræft i skrivekunst". I Rasmussen, A. J. (red.). *Læse, skrive og hele. Perspektiver på narrativ medicin*, 51-56. Syddansk Universitetsforlag.
- Longden, E., Davis, P., Billington, J., Lampropoulou, S., Farrington, G., Magee, F., Walsh, E., & Corcoran, R. (2015). "Shared Reading: assessing the intrinsic value of a literature-based health intervention". I *Medical Humanities*, 41(2), 113–120.
<https://doi.org/10.1136/medhum-2015-010704>
- Longden, E., Davis, P., Carroll, J., Billington, J., & Kinderman, P. (2016). "An evaluation of shared reading groups for adults living with dementia: preliminary findings". I *Journal of Public Mental Health*, 15(2), 75–82. <https://doi.org/10.1108/JPMH-06-2015-0023>
- McCullis, D. (2012). Bibliotherapy: Historical and research perspectives. I *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education*, 25(1), 23-38. <https://doi.org/10.1080/08893675.2012.654944>
- McLoughlin, D. (2004). "Any angled light: Diversity and inclusion through teaching poetry in health and social care". I Sampson, F. (red.). *Creative Writing in Health and Social Care*, 170–188). Jessica Kingsley.
- McNichol, K. (2016). Who Am I? Writing to Find Myself. *Journal of Arts and Humanities*, 5(9), 36-40.
- Mundy, S. S., Kudahl, B., Bundesen, B., Hellström, L., Rosenbaum, B., & Eplov, L. F. (2022). "Mental health recovery and creative writing groups: A systematic review". *Nordic Journal of Arts, Culture and Health*, 4(1), 1-18. <https://doi.org/10.18261/njach.4.1.1>
- Neergaard, M. A., Olesen, F., Andersen, R. S., & Sondergaard, J. (2009). "Qualitative description – the poor cousin of health research?". I *BMC Medical Research Methodology*, 9(52).
<https://doi.org/10.1186/1471-2288-9-52>
- Nielsen, A. S. & Rasmussen, A. J. (2021). "EVIDENS FOR EFFEKT. Kreative skriveværksteder og

- sundhedsfaglig dokumentation". I Gammelgaard, L. R., Jespersen, M. R., & Uldbjerg, S. (red.). *Skrivning og sundhed*, 163-184. Aarhus University Press.
- Nyssen, O. P., Taylor, S. J., Wong, G., Steed, E., Bourke, L., Lord, J., Ross, C. A., Hayman, S., Field, V., Higgins, A., Greenhalgh, T., & Meads, C. (2016). "Does therapeutic writing help people with long-term conditions? Systematic review, realist synthesis and economic considerations". I *Health Technology Assessment*, 20(27), 1–368.
<https://doi.org/10.3310/hta20270>
- Pennebaker, J. (2000). "Telling Stories: The Health Benefits of Narrative". I *Literature and Medicine*, 19(1). [10.1353/lm.2000.0011](https://doi.org/10.1353/lm.2000.0011)
- Pennebaker, J. & Evans, J.F. (2014). *Expressive Writing. Words that Heal. Using expressive writing to overcome traumas and emotional upheavals, resolve issues, improve health, and build resilience*. Idyll Arbor.
- Pennebaker, J. W. (1997a). *Opening Up. The Healing Power of Expressing Emotions*. Guilford Press.
- Pennebaker, J. W. (1997b). "Writing about emotional experiences as a therapeutic process". I *Psychological Science*, 3(8), 162–166. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1997.tb00403.x>
- Petterson C (2020). *Biblioterapi. Hälsofrämjande läsning i teori och praktik*. Appell Förlag.
- Pihl, M-E. L. (2024). "Genkendelsesbegrebet i litteraturvidenskab: Rita Felskis postkritik". I *Anerkendelse og identitet i litteraturen. Skønlitterære vinkler på racisme, crip og køn*. Syddansk Universitetsforlag.
- Pinborg, A. (2021). "Infertilitet er en gammel sygdom med nye behandlingsmuligheder". I *Ugeskrift for læger*.
- Rasmussen, A. J. (2017). "Indledning". I Rasmussen, A. J. (red.). *Læse, skrive og hele. Perspektiver på narrativ medicin*, 11-20. Syddansk Universitetsforlag.
- Rasmussen, A. J., & Wohlmann, A. (2019). "Narrativer og empati". I Mai, A-M. (red.). *Litteratur i brug*, 258-282. Forlaget SPRING.
- Rasmussen, A. J., Mai, A-M., & Hansen, H. P. (2021). "Indledning". I Rasmussen, A. J., Mai, A-M., & Hansen, H. P. (red.). *Narrativ medicin i uddannelse og praksis*, 15-23. Gads Forlag.
- Rasmussen, A.J., Hansen, J.K., Nielsen, A.S., & Thiele, M. (2023). "Læse- og skriveværksteder i

- DECIDE-projektet". I *Narrativ medicin mod stigmatisering. Resultater fra læse- og skriveværksteder på Odense Universitetshospital #StigmaStories*, 33-45. Syddansk Universitetsforlag.
- Ricœur P. (1991). "Life in Quest of Narrative." I Wood D. (red.). *Narrative and Interpretation*, 20-33. Routledge.
- Ringgaard, D. (2021). "EFTERSKRIFT: Den kreative skrivnings historie, muligheder og problemer". Gammelgaard, L. R., Jespersen, M. R., & Uldbjerg, S. (red.). *Skrivning og sundhed*, 215-232. Aarhus University Press.
- Sampson, F. (red.). (2004). *Creative writing in health and social care*. Jessica Kingsley Publishers.
- Schmidt, L. (2006). "Infertility and assisted reproduction in Denmark. Epidemiology and psychosocial consequences". *Danish Medical Bulletin*, 53(4), 390-417. https://www.researchgate.net/publication/6649533_Infertility_and_assisted_reproduction_in_Denmark_Epidemiology_and_psychosocial_consequences
- Schmidt, L., & Sejbæk, C. S. (2012a). "Nedsat frugtbarhed". I Schmidt, L., & Pinborg, A. (red.). *Fertilitet og sundhed*, 101-122. Munksgaard.
- Schmidt, L., & Sejbæk, C. S. (2012b). "Psykosociale følger af infertilitet og fertilitetsbehandling". I *Ugeskrift for læger*.
- Schmidt, L., & Ziebe, S. (2021). "Nedsat frugtbarhed er en folkesygdom". I *Ugeskrift for læger*.
- Steenberg, M. (2013). "Litteratur som behandling eller æstetisk praksis". *Månedsskrift for almen praksis*, oktober, 836-842.
- Steenberg, M. (red.) (2024). *Litteratur i virkeligheden. Guidet fælleslæsning*. Aarhus Universitetsforlag.
- Stickley, T., Watson, M. C., Hui, A., Bosco, A., French, B., & Hussain, B. (2021). "The Elder Tree": An Evaluation of Creative Writing Groups of Older People". I *Nordic Journal of Arts, Culture and Health*, 3(1-2), 48-62. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-7913-2021-01-02-0>
- Szulewicz, T. (2015). "Deltagerobservation". I Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (red.). *Kvalitative metoder. En grundbog*, 81-96. Hans Reitzels Forlag.
- Tangerås, T. M., Ohlsson, A., Rydbeck, K., Skjerdingsstad, K. I., Steenberg, M., & Forslid, T. (2022). *Shared Reading i Skandinavien: Forskning og praksis*. ABM-media AS.
- Tanggaard, L., & Brinkmann, S. (2015). "Interviewet: Samtalen som forskningsmetode". I

- Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (red.). *Kvalitative metoder. En grundbog*, 29-54. Hans Reitzels Forlag.
- Tarp, K., Hellum, R., Rasmussen, A. J., & Nielsen, A. S. (2020). "Can Creative Writing, as an Add-on to Treatment for Alcohol Use Disorder, Support Rehabilitation?". I *Alcoholism Treatment Quarterly*, 38(2), 231–249. <https://doi.org/10.1080/07347324.2019.1636736>
- Tjørnhøj-Thomsen, T. (2009). "It's a bit unmanly in a way': Men and infertility in Denmark". I Inhorn, M. C., Tjørnhøj-Thomsen, T., Goldberg, H., & Mosegaard, M. C. (red.). *Reconceiving the second sex: Men, masculinity and reproduction*, 226-252. Berghahn Books.
- Uldbjerg, S., Raakilde Jespersen, M., & Gammelgaard, L. R. (2021). "Introduktion". I Raakilde Jespersen, M., Gammelgaard, L. R., & Uldbjerg, S. (red.). *Skrivning og sundhed*, 7-32. Aarhus Universitetsforlag.
- Verhaak, C. M., Smeenk, J. M., Evers, A. W., Kremer, J. A., Kraaijmaat, F. W., & Braat, D. D. (2007). "Women's emotional adjustment to IVF: a systematic review of 25 years of research". I *Human reproduction update*, 13(1), 27-36. <https://doi.org/10.1093/humupd/dml040>
- Wells, E., Velasquez, D., Hutchinson, A., & Gunn, K. (2023). "Psycho-oncology Bibliotherapy Program for Improving the Emotional Wellbeing of People Undergoing Cancer Treatment: Literature Review and Preliminary Findings". I *Journal of the Australian Library and Information Association*, 72(3), 270–293. <https://doi.org/10.1080/24750158.2023.2231231>
- WHO (2024). "Infertility". <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infertility> (set 26-04-2025).
- Wirtberg, I., Möller, A., Hogström, L., Tronstad, S.-E., & Lalos, A. (2007). "Life 20 years after unsuccessful infertility treatment". I *Human Reproduction*, 22(2), 598-604. <https://doi.org/10.1093/humrep/del401>
- Zwisler, A. D. O., Rasmussen, A. J., Hellum, R., Tofte, J. B., Hansen, H. P., Gejl, T., Llambías, P., & Mai, A.-M., (2017). *Skriveværksted: Skrivning som innovativ indsats i rehabilitering og palliation*. REHPA, Videncenter for Rehabilitering og Palliation, Notat Nr. 6.